

Måske husker De noget alle andre har glemt

Gudiksen, Asgerd; Hovmark, Henrik

Published in:
Dialektforskning i 100 år

Publication date:
2009

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Gudiksen, A., & Hovmark, H. (2009). Måske husker De noget alle andre har glemt. I A. Gudiksen, H. Hovmark, P. Quist, J. Scheuer, & I. S. Sletten (red.), *Dialektforskning i 100 år* (s. 13-64). Museum Tusculanum.

Måske husker De noget alle andre har glemt

ASGERD GUDIKSEN OG HENRIK HOVMARK

Artiklen skildrer indsamlingsarbejdet ved Udvalg for Folkemaal (senere Institut for Dansk Dialektforskning og endnu senere Afdeling for Dialektforskning) fra institutionens grundlæggelse og til ca. 1940: Hvilke optegnelsesmetoder blev brugt, hvordan blev arbejdet organiseret, og hvordan var forholdet mellem dialektforskerne og meddelerne? Artiklen fokuserer særligt på de praktiske og teoretiske overvejelser bag Den store spørgeliste og Den fraseologiske spørgeliste, to utraditionelle spørgelister der blev taget i brug omkring 1930, og der gives eksempler på resultatet af arbejdet med de to lister.

”Måske husker De noget alle andre har glemt”. Sådan slutter Udvalg for Folkemaals mangeårige leder Poul Andersen en opfordring til at indsamle oplysninger om dialekterne bragt i udvalgets eget tidsskrift Danske Folkemaal, der i de første mange år henvendte sig bredt til dialekttalende og dialektinteresserede i hele landet (Andersen 1927c). Der er flere grunde til at vi har valgt denne sentens som titel på artiklen. For det første fordi vi i anledning af 100-års dagen har fundet stof frem om institutionens historie fra skabe og kældre, hvor det har ligget upåagtet hen i mange år. For det andet fordi vi i denne skildring særligt vil fokusere på indsamlingsarbejdet: Hvilke optegnelsesmetoder har været brugt, hvordan blev arbejdet organiseret, og hvordan var forholdet mellem dialektforskerne på kontoret og de lokale medarbejdere og meddelere?

Arbejdet i Udvalg for Folkemaal (allerede dengang forkortet til: Uff) har været beskrevet før. Først og fremmest i en række beretninger af Poul Andersen der naturligvis har været vigtige kilder for os, især Andersen 1932 og 1939. Senere har Inge Lise Pedersen (1991, 1996) og Inger Bevórt (1964) beskæftiget sig med indsamlingsmetoder inden for dansk dialektforskning. Inge Lise Pedersen 1996 beskæftiger sig især med to emner. Det første er grundlæggelsen af en videnskabelig dialektforskning i Danmark med en skildring af K.J. Lyngbys feltarbejde. Det andet er dansk dialektforsknings forhold til strukturalismen og til sociolingvistikken. Med andre ord beskæftiger hun sig især med dialektforskningen i 1800-tallet og efter 2. verdenskrig. Vi lægger hovedvægten på den mellemliggende periode, nemlig tiden fra 1909, hvor Uff bliver til, til tiden omkring udbruddet af 2. verdenskrig. Denne periode er den store indsamlingstid, men midlerne er små, og det præger indsamlingsarbejdet, hvor hovedspørgsmålet kan siges at være: Hvordan får vi mest mulig dialekt for færrest mulig penge. En af måderne var at rekruttere et net af lokale medarbejdere, og her på 100-årsdagen er det vigtigt at un-

derstregte at det arbejde der er udført af lokale medarbejdere og meddelere, har haft afgørende betydning for at de store dialektsamlinger har kunnet etableres, og at man har kunnet gå i gang med det store ordbogsprojekt, Ømålsordbogen (ØMO).

Man plejer at fremhæve at dialektforskningen ved Uff (senere Institut for Dansk Dialektforskning, IDD) har været stærkt præget af inspirationen fra Hjelmlev, eventuelt med en tilføjelse om at dette var en reaktion imod den optagethed af den fonetiske detalje og brugen af fintmærkende lydskrift der prægede optegnelserne ved Uff i de første mange år. Den karakteristisk fokuserer imidlertid noget ensidigt på den lydlige side af dialektforskningen. Indsamlingen har i høj grad også været præget af at målet næsten fra første begyndelse har været udarbejdelsen af en ordbog over ømålene. Hvordan man skulle indsamle og beskrive ordforrådet, var derfor også centralt for arbejdet, ikke mindst i perioden mellem de to krige, som vi fokuserer på.

Vi er begge ansat ved Ømålsordbogen og har derfor især syntes det var interessant at kortlægge vores egen fortid. Det bør derfor pointeres at selv om indsamlingen til Ømålsordbogen i perioder har lagt beslag på de fleste af institutionens resurser, har der også været indsamlet og bearbejdet dialektmateriale fra Bornholm og især fra Jylland, ligesom samlingerne ved det der nu hedder Afdeling for Dialektforskning dækker hele landet. Som vi skal se, gik institutionens allerførste optegningsrejse til Sønderjylland, og netop Sønderjylland blev et område, man særligt interesserede sig for i 1920'erne og -30'erne, og hvor der blev foretaget omfattende optegnelser, mange dog af personer med løsere tilknytning til institutionen (jf. Andersen 1939:43). De sønderjyske optegnelser er bl.a. udnyttet i Bjerrum 1944 og Jensen & Nyberg 1977. Fra midten af 1940'erne begynder man endvidere at optegne mere systematisk i Nørrejylland, hvilket bl.a. har resulteret i en række monografier om udtrykssystemet i de pågældende dialekter (jf. fx Jensen 1959, Jul Nielsen 1968). Bornholm er derimod et forsømt område. Der blev i 1930'erne og -40'erne arbejdet på en ordbog over bornholmsk, der skulle afløse Espersens gamle ordbog (udgivet 1908, men redigeret omkring 1850) (jf. Andersen 1939:46, Gudiksen 1993:170). Desværre gik arbejdet i stå, men Afdeling for Dialektforskning har dog et påbegyndt manuskript til ordbogen og en del andre forarbejder i samlingerne. Fælles for alle samlinger er imidlertid at det officielle startskud lød for 100 år siden, og det er også her denne artikel begynder.

1 Oprettelsen og de første år (1909-1916)

I 1908 dannede en kreds af interesserede foreningen Danmarks Folkeminder. Den var tænkt som en støtteforening til institutionen Dansk Folkemindesamling, der var blevet oprettet i 1904. En af initiativtagerne til foreningen var Marius Kristensen. Han skriver at foreningen ikke kun havde til opgave at samle folkeminder (eventyr, viser osv.), den skulle også indsamle dialektmateriale:

Dette er en naturlig følge af foreningens formaal: at bidrage til indsamling og tolkning af alt, hvad der kan belyse det danske folks åndelige og selskabelige liv og tænkning. Ti for opfattelsen af et folks åndsliv og hele kultur er kendskabet til sproget af den allerstørste, man kan sige grundlæggende betydning
(Kristensen 1909a:62)

Og for at løse denne opgave blev der i efteråret 1908 nedsat et udvalg der bestod af Marius Kristensen, docent (senere professor i dansk sprog) Verner Dahlerup og Dines Andersen. Dines Andersen kan umiddelbart virke som et lidt overraskende valg, eftersom han var orientalist af fag, men han havde også interesseret sig for nordisk filologi, bl.a. havde han i en årrække været sekretær for udgiverselskabet Universitets-Jubilæets danske Samfund (UJDS).

Marius Kristensen mener givetvis hvad han skriver om sproget som nøgle til kultur og tænkning i det indledende citat (fra 1909a:62). Men formuleringen er formentlig også præget af at det indgår i en publikation der i særlig grad er stilet til foreningen Danmarks Folkeminders medlemmer. Han har nemlig også en snævrere lingvistisk interesse: at komplettere det arbejde han og Valdemar Bennike har lagt i *Kort over de danske folkemål* (Bennike og Kristensen 1898-1912): ”det er under arbejdet med dette værk”, skriver han i en redegørelse for de sidste års sproggranskning (1909b:210), ”blevet mig mere og mere klart, at det er et – forhåbentligt brugbart – forarbejde, som vil kunne klare hovedlinjer og påvise mangler i vor viden”.

Et tredje incitament til at intensivere indsamlingen af dialektmateriale har sikkert været at der savnedes leksikografiske beskrivelser af ømålene. Med Feilbergs ordbog over jysk og Espersens over bornholmsk var en leksikografisk behandling af disse dialekter dækket (til en vis grad). Derimod eksisterede der kun meget få optegnelser fra ømålsområdet, og af trykt materiale fandtes kun, ud over oplysningerne i Molbechs *Dansk Dialect-Lexikon* (Molbech 1841), kortere ordsamlinger, med ordlisten i Thorsen 1894 som den væsentligste.

23. oktober 1908 holder Marius Kristensen, Verner Dahlerup og Dines Andersen et uofficielt møde. I Afdeling for Dialektforsknings manuskriptsamling findes der et kort, privat beslutningsreferat af mødet, skrevet af Marius Kristensen. Den første side består af en liste over forskellige dialektsamlinger. Man har øjensynligt i fællesskab forsøgt at komme i tanker om hvilke samlinger der allerede forelå. Herefter et kort notat: ”D.A. [Dines Andersen] foreslog at arbejde på et samlet leksikalsk arbejde over ømålene”. Det man i første omgang vedtager på mødet, er at ”gøre falsterordbogen¹ færdig”, trykke en ”spørgeliste om falstersk af M.K”, ”lave en liste over eksisterende danske ordsamlinger” og ”sætte ordsamlingen i gang”. Notaterne slutter med ordet

---

¹ Der må være tale om Frederik Lange Grundtvigs utrykte ordsamling efter samme meddeler som i *Livet i Klokkergaarden* (Grundtvig 1908-09).

Carlsbergfondet. Hovedformålet med mødet har altså været at forberede en ansøgning, og første november har foreningen Danmarks Folkeminder da også en ansøgning inde. Her i anledning af 100-års jubilæet er det ganske morsomt at der søges om penge til to formål: 1) en undersøgelse af ”de til store enlige stene knyttede navne, sagn og folketro”, og 2) ”undersøgelse af de endnu levende folkemaal”. Der søges om 1000 kr. til hvert projekt, og for folkemålsprojektets vedkommende tænkes pengene brugt på to år. De opgaver man specifikt søger om penge til, er følgende:

1. at tilvejebringe en fortegnelse over ordsamlinger i offentligt eller privat eje, 2. at udskrive det forhaandenværende stof paa sedler, 3. at understøtte cand. mag. Anker Jensen med 300 kr. til et studieophold paa Falster – saafremt det ikke lykkes at skaffe ham dette beløb fra ministeriet, 4. at give mindre rejseunderstøttelser til andre, 5. at trykke spørgelister o. dsl.

I artiklen ”Om Folkemålsoptegnelse” beskriver Marius Kristensen udvalgets opgaver for en bredere kreds (Kristensen 1909a). Han understreger til indledning hvor vigtigt det er at få fundet frem til de mange optegnelser der sikkert befinder sig rundt omkring i hjemmene inden de går til, bl.a. fordi folk ofte ikke har kendskab til hvor de kan aflevere materialet. Men man skal ikke bare samle det der allerede foreligger, men også støtte og vejlede den der allerede har indsamlet noget, og som mener at have lejlighed til at optegne mere. Og en stor del af artiklen består i en sådan vejledning. Først beskriver han detaljeret hvordan man skal notere på sedlerne: en seddel for hvert ord, i øverste venstre hjørne ”ledeordet”, dvs. opslagsordet, øverste højre hjørne lokalisering. Dernæst giver han eksempler på at det kan være vanskeligt at finde ud af hvad opslagsordet er, og hvordan man løser dette problem. Men: ”hvorledes får man nu noget at fylde sine sedler med”, spørger Marius Kristensen retorisk (Kristensen 1909a:67). For at øge udbyttet anbefaler Marius at man støtter sig til en ordbog, gerne en dansk-engelsk eller dansk-tysk, og undersøger om de pågældende ord nu egentlig er gængse på stedet. ”Der vil endda blive en del, som man kan vide ikke hørte til det gamle mål. Men hvad kaldte de gamle da det? Hvad sagde de f.eks. i stedet for *hustru*? Det kan man så skrive på en seddel og tilføje en vending, som man mindes at have hørt” (Marius Kristensen 1909a:67).

20. februar 1909 holder Uff det første officielle møde, dvs. det første møde der indskrives i Besøgs- og mødeprotokollen. Her deltager Dines Andersen, Verner Dahlerup og Axel Olrik, men tilsyneladende ikke Marius Kristensen. I protokollen er der et kort beslutningsreferat: Man vedtager det seddelformat som var blevet foreslået af Marius Kristensen. Med hensyn til det der indsamles, skal det gives i varetægt i DFS (kildens understregning), modsat samlede seddelsamlinger skænket til DFS. Pengemidlerne skal foreløbig bero hos Axel Olrik som formand (for foreningen Danmarks Folkeminder). Af de bevilgede 1000 kr. fra Carlsbergfondet besluttet det at bruge henholdsvis 300 kr. til

udskrivning af Dyrlands samlinger og 300 kr. til optegnelse på Als. Som sidste punkt anføres: ”M Kr. spørgeliste set og godkendt”. Hermed blev de hjælpemidler fastlagt som blev brugt de næste 15 år i indsamlingsarbejdet.

Ordlisten, som Marius Kristensens spørgeliste kom til at blive kaldt, havde til formål at undersøge den geografiske udbredelse af fonetiske og morfologiske træk. Marius Kristensen havde hentet inspiration fra Lundells ”Typeord för undersökning av de svenska folkmålen” (Skautrup 1932:44, Kristensen 1909b), men også i høj grad brugt erfaringerne fra arbejdet med *Kort over de danske folkemål* (Bennike og Kristensen 1898-1912).

Ordlisten har form af et lille hæfte. På forsiden er der plads til at indføre oplysninger om meddeler og optegner. På side 2 følger anvisninger til optegneren, og derefter kommer selve spørgelisten. Spørgelisten omfatter 131 spørgsmål, hvoraf tre fjerdedele vedrører vokal- og konsonanttræk, mens de øvrige især vedrører morfologi (genus, verbalbøjning osv.). Desuden er der spørgsmål om stødets distribution. Under hvert træk, fx ”langt a i alm”, ”langt a foran l”, ”stød på medlyd” osv., er anført en række typeord med plads til at notere det pågældende ords udtale.

Marius Kristensen har været opmærksom på at en ureflekteret brug af ordlisten kan være problematisk. Det fremgår af den lille indledende anvisning til optegneren på s. 2:

Spørg saa vidt muligt ikke direkte, men faa vedkommende til selv at sige Ordene (helst i Sammenhæng), stol ikke på den første Opgivelse, prøv at faa Kontrol ved Hjælp af Stikspørgsmål. ... Pas paa om Ordet virkelig **bruges**, eller blot **kendes** i Maalet (Marius Kristensens fremhævelse).

Det var imidlertid ikke tanken at optegneren alene skulle interessere sig for det lydlige: ”Medfør en Notérblok (udleveres paa Forlangende fra Dansk Folkemindesamling, Det kgl. Bibl. Kbh.) og nedskriv Talemåder, Ordsprog, Drillerier overfor Naboer, Gaader og lign”, hedder det videre i forordet. Og optegneren skal endvidere medføre et kvarthæfte (dvs. et hæfte i kvartformat) til større sammenhængende optegnelser. Teksten afspejler Udvalgets endnu meget tætte tilknytning til folkemindeforskningen. Svarende til at notesblokken tænkes brugt til ordsprog og andre af folkemindeforskningens korte genrer, er det ”Eventyr, Viser o.lign” der tænkes på i forbindelse med de større sammenhængende optegnelser. I praksis blev der imidlertid også optegnet ”dialektologisk” stof, dialektord og fraser fra dagligsproget, især dog nok i forbindelse med ordlisteoptegnelser fra 1920’erne.

Brugen af en særlig notesblok i seddelformat fremstillet for Uff, *blokbøger* som de hedder i institutionens terminologi, er et eksempel på at man udnytter de knappe resurser bedst muligt: ”da sparet arbejde er indvunden tid, vil vi helst have dem til at gøre

deres samlinger på en sådan måde, at de uden omarbejdelse kan indordnes i den store samling” (Kristensen 1909a:61).

August 1909 foretager Marius Kristensen en rejse til Als sammen med Johannes Brøndum-Nielsen, Henrik Ussing og Nicolaj Andersen. Rejsen er et slags pilotprojekt:

Rejsen havde væsentlig det formål at undersøge, hvor stort udbytte for studiet af folkemål der kunde vindes ved kortvarigt ophold på et ukendt sted, ligesom også ved at udfinde de måder, hvorpå et samarbejde bedst kunne indrettes, således at det gav det størst mulige udbytte.

(Kristensen 1909c:149).

Og trods åbenbart nogle praktiske vanskeligheder er udbyttet af turen godt: ”14 mere eller mindre fuldstændigt udfyldte spørgelister fra øens 13 landsogne .. , omtr. 60 kvartblade med folkeminder, stednavne o.lign og over 1000 ordsedler” (Kristensen 1909c:149, jf. også Kristensen 1909a:68ff.). På grundlag af det indsamlede folkløriske stof skriver Marius Kristensen en artikel, nemlig Kristensen 1909c.

Den 9. oktober holdt man igen møde i Udvalget. Et af punkterne var drøftelse af en plan om ”en spørgebog” der bl.a. skulle indeholde billeder af redskaber fra *Livet i Klokkergaarden* (Grundtvig 1908-09). Den plan blev først realiseret – i udvidet form – i en senere fase (jf. afsnit 4). Derimod bliver den anden plan som man drøfter på mødet gennemført: Man beslutter at fortsætte ordlisteoptegnelserne nede i det samme område som før. Denne gang er det dog ikke jysk man vil indsamle, men ”de sydfynske og de sydfynske øers mål”, og den følgende sommer optegnes der 18 ordlister på Ærø og Langeland. Også de følgende år optegnes der efter ordlisten, dog mindre intensivt, og i alt er der optegnet 49 ordlister inden 1914, heraf 45 fra Ømålsområdet. Desuden foretog Marius Kristensen og Fr. Ohrt i sommeren 1913 optegnelser i det sydslesvigske sogn Fjølde for at undersøge om der endnu var nogen der talte dansk dér, et arbejde der senere blev videreført af både Marius Kristensen, Poul Andersen og Anders Bjerrum (jf. Bjerrum 1944).

Omtrent samtidig med optegnelserne til Als begynder man på en anden type indsamling, en indsamling ved lokale meddelere, sådan som Marius Kristensen havde skitseret det i artiklen ”Om folkemåloptegnelse” (Kristensen 1909a). Der sendes således blokbøger ud til 33 personer. Dette arbejde fortsætter i de følgende år. I de fleste tilfælde er der tale om engangseleveringer, men enkelte får flere gange, med Christine Reimer på Vestfyn som topscorer (jf. Reimer 1910-19). Hun når da også op på at levere 5000 sedler i løbet af de følgende år. Også Karoline Graves i Nordvestsjælland leverer flere gange. Det gælder for både Christine Reimer, Karoline Graves og mange af de øvrige at de også arbejder for Dansk Folkemindesamling, og enkelte går helt tilbage til Tang Kristensens indsamling.

Inge Lise Pedersen har ofte påpeget – med rette – at det er karakteristisk for skandinavisk dialektologisk feltarbejde at kontakten med meddelerne er langvarig og dybtgående, og at den skandinaviske tradition dermed klart afviger fra den stereotype beskrivelse af dialektologisk feltmetode som ”hit-and-run”-indsamling (jf. Gregersen, Møller & Pedersen 1994:164). Som det vil være fremgået, er optegnelsesarbejdet ved Uff i de første år imidlertid snarest af den sidste type, i hvert fald når det gælder den direkte optegnelse. Derimod foregriber kontakten med de korresponderende meddelere (som fx Christine Reimer) den form for kontakt der senere blev etableret af institutionen.

2 Stilstand og reorganisering (1916-1922)

Nedsættelsen af udvalget resulterer altså i at en indsamling går i gang, men i 1917 går arbejdet tilsyneladende i stå, selv om året 1916 synes at have været et helt godt år. Året 1916 begynder med at Uff får sin egen selvstændige regnskabsbog – indtil da har regnskaberne været indført i Dansk Folkemindesamlings protokol. Af den nye regnskabsbog fremgår det at man erhverver et par betydningsfulde samlinger, og der er også noteret honorarer til optegnere. Men herefter er der ingen indførsler i regnskabsbogen før 1922.

Også Besøgs- og mødeprotokollen har en lakune, men den begynder allerede i 1914. Til gengæld er der en indførsel for 1921 i protokollen: Man aftaler med stud.mag. Knud B. Jensen at han skal indsamle ”Folkemaal” på forskellige lokaliteter på Sjælland. Og umiddelbart efter noteres det at Udvalget ”rekonstrueres” (maj 1922). Foruden de oprindelige medlemmer kommer udvalget til at bestå af dr.phil. Viggo Brøndsted, dr.phil. Johannes Brøndum-Nielsen og cand.mag. Gunnar Knudsen (leder af Stednavneudvalget).

Hvorfor gik arbejdet i stå? I senere skildringer begrundes det ganske kort med at så kom krigen (fx Poul Andersen 1965). Og ganske vist må 1. verdenskrig have standset optegnelsesarbejdet i Sønderjylland, men krigen kan ikke være hele forklaringen. Hovedårsagen er nok snarere at Marius Kristensen havde svært ved at passe alt det han havde påtaget sig. Marius Kristensen engagerede sig i disse år i udgivelsen af Harpe-strengs Lægebøger og andet filologisk arbejde ved siden af det krævende arbejde som højskolelærer på Askov (Andersen 1942:39). Han var desuden aktiv i Stednavneudvalget, der blev oprettet 1910. Endelig kan hans interesse for indsamlingen også være dalet noget efter at *Kort over de danske folkemål* blev afsluttet i 1912, og krigen havde sat en stopper for indsamlingen i Sønderjylland, der personligt interesserede ham meget. Stærkt medvirkende til at arbejdet gik i stå, har det formentlig også været at Axel Olrik døde i 1917. Han spillede i praksis en stor rolle, idet det stort set var ham der tog sig af de løbende opgaver i København (Andersen 1932:166). Bortset fra at Dines Andersen var kasserer for Udvalget, deltog de to øvrige medlemmer af Udvalg for Folkemaal nemlig ikke i arbejdet. Man kunne fx have ventet at Verner Dahlerup udnyttede sin

kontakt med studenterne til at finde egnede optegnere som kunne sendes ud med ordlisten, men det skete ikke (Pedersen 1991:195).

Den økonomiske forudsætning for at arbejdet i 1922-23 kunne genoptages og intensiveres, var at Udvalg for Folkemaal fik en bevilling fra staten. Det er Marius Kristensen der som formand skriver ansøgningen til undervisningsministeriet, men – som skildret af Inge Lise Pedersen (Pedersen 1991) på grundlag af breve til og fra Marius Kristensen – er det andre der tager initiativ til reorganiseringen. I 1919 havde Marius Kristensen ganske vist luftet en plan for Otto Jespersen om at han skulle opgive sin stilling på Askov og hellige sig arbejdet med en ordbog over ømålene (jf. Pedersen 1991:193), men sagen bliver først taget op i 1920 på initiativ fra Gunnar Knudsen, Brøndum-Nielsen og Lis Jacobsen. De havde på hver deres måde fået interesse for Udvalget og planen om en ordbog over ømålene.

Gunnar Knudsen var i 1914 blevet sekretær for Stednavneudvalget og i 1917 leder af det kontor der blev indrettet i Tøjhusgade 9 til samlingerne. Selv om Stednavneudvalget blev oprettet året efter Udvalg for Folkemaal, i 1910, var det altså i 1920 kommet langt videre. Man var godt i gang med at etablere samlingerne, og første bind af Danmarks Stednavne var under forberedelse. Det må derfor have været meget tydeligt, ikke mindst for Gunnar Knudsen, at organiseringen af Udvalg for Folkemaal ikke fungerede, og hvad der kunne og skulle gøres for at rette op på forholdene. Samtidig var han som mange andre interesseret i en ordbog over ømålene og havde allerede i 1918 som nyvalgt medlem af udgiverselskabet UJDS's styrelse forespurgt Marius Kristensen om Udvalg for Folkemaals planer om en sådan ordbog.

I 1920 var Brøndum-Nielsen ligeledes kommet ind i styrelsen for UJDS. Han var stærkt engageret i udgivelsen af gammeldanske håndskrifter, men også optaget af dialektforskningen: Han var som nævnt med på Udvalg for Folkemaals første optegningsrejse i 1909, havde skrevet en artikel om dialektoptegnelse i 1915, og endelig var han i 1920 i gang med en forelæsningsrække over dialekterne (senere trykt i omarbejdet form som bogen *Dialekter og Dialektforskning*, Brøndum-Nielsen 1927).

Lis Jacobsen blev opmærksom på sagen gennem sit engagement i Ordbog over det danske Sprog (ODS). Hun havde fra højskolelærer Anders Uhrskov fået en hel del sjællandske ord til ODS og var herved kommet på den tanke at Uhrskov måske kunne være medforfatter på en ordbog over sjællandsk ”som vi længes så svart efter”. Hun henvender sig derfor til Marius Kristensen for at høre om Udvalg for Folkemaal har planer om en sådan ordbog, og hvilke resurser Udvalget i givet fald råder over til at realisere planen. Marius Kristensen svarer hurtigt og udførligt. Hans plan omfatter en ordbog der ikke kun skal dække sjællandsk, men alle ømålene – og i øvrigt ligger sagen ham meget på sinde.

I de uddrag fra Gunnar Knudsens breve, som Inge Lise Pedersen (1991) bringer, kan man følge hovedtræk af sagens videre gang. Der går halvandet år fra Lis Jacobsens

henvendelse i 1920 til reorganiseringen bliver en realitet, og at det lykkes i 1922 synes i høj grad at være Gunnar Knudsens fortjeneste. I perioden 1920 til foråret 1922 holdes der på et tidspunkt et møde med Lis Jacobsen, Brøndum-Nielsen, Gunnar Knudsen og Uhrskov som deltagere, og der skrives også nogle breve, uden at der dog kommer noget konkret ud af det. Men i maj 1922 meddeler Gunnar Knudsen Marius Kristensen, tilsyneladende som et *fait accompli*, at Udvalg for Folkemaal – ved et uformelt møde efter et UJDS-møde – er blevet udvidet med Brøndum-Nielsen, Viggo Brøndal og ham selv. Den næste opgave er nu, forsætter Gunnar Knudsen i brevet, at søge om statsstøtte, og det er en opgave som Marius Kristensen som formand må påtage sig. Og dét får Marius Kristensen så også gjort, men først efter en meget indtrængende rykker fra Gunnar Knudsen:

Glem det nu endelig ikke! Det er det eneste jeg kan sige. Havde jeg Myndighed, vilde jeg udstøde en frygtelig Trussel, men jeg opgiver det, det vil sikkert være uden Virkning. Men paa ny beder jeg inderlig: glem det ikke!!! Vores alles Vel afhænger af dit Blækhud.
(brev fra Gunnar Knudsen, citeret efter Pedersen 1991:196)

3 Det reorganiserede udvalg og genoptagelsen af indsamlingsarbejdet (1922-1926)

Som nævnt ovenfor havde man allerede i 1921 kontaktet Knud B. Jensen og sendt ham ud med ordlisten (Andersen 1932a:167), men det er først i 1922 at arbejdet for alvor går i gang. I sommeren 1922 sendes således syv yngre studenter rundt i hele ømålsområdet: Femø, Fejø, Askø, Horns herred, Dragør, Fakse, Boeslunde på Sydvestsjælland samt Hjadstrup og Ørbæk på Fyn. Lige så væsentligt er det imidlertid at arbejdet kommer i fastere rammer. Det allerede indsamlede materiale overføres dels fra Dansk Folkemindesamling, dels fra ”Askov Højskoles Læsestue”, og samles i november måned på Stednavneudvalgets kontor i Rigsarkivet, Tøjhusgade 9 (Andersen 1932a:167). Der ansættes ligeledes en fast sekretær, Poul Andersen, og en assistent, Ellen Raae, til at ordne materialet og skrive sedler ud. Lokalerne var i realiteten kun et enkelt, nemlig det ene af Stednavneudvalgets to lokaler, det såkaldte ”reservelokale”, så pladsen var meget trang: Gunnar Knudsen beskriver i 1935 at der undertiden arbejdede op til ti personer samtidig, at der ikke altid var plads til besøgende, at arbejdet måtte sættes i stå ved møder, og at Udvalg for Folkemaal havde kontortid om formiddagen og Stednavneudvalget om eftermiddagen (Knudsen 1935:17).

Hvor nødvendig en bedre organisering af arbejdet var, viser sig bl.a. ved at en af opgaverne var at stemple alle de sedler der var indkommet ved blokbogsmetoden med angivelse af hjemsted og meddeler (jf. Andersen 1932a:169). Derudover skulle materiale fra ældre samlinger udskrives. I disse første år efter reorganiseringen grundlægger man også de katalogiseringssystemer der giver tre forskellige indgange til stoffet: 1) det topografiske register, hvor det noteres hvad der indkommer af materiale fra de enkelte sogne, 2) meddelerregistret, hvor det noteres hvad den enkelte meddeler har bidraget

med (hvor meget og hvilke typer: sedler eller kvartblade), og endelig 3) katalog over ”alfabetisk samling” (Andersen 1932a:169), dvs. et accessionskatalog over seddelsamlingen. Desuden oprettes der et katalog over exciperet litteratur.

Både Poul Andersen og Ellen Raae var i de første år kun ansat deltids – de var stadig studerende. Poul Andersen ansættes efter overstået magisterkonferens i 1926 som sekretær og får herefter fast aflønning. I en notesbog over timeregnskab som Poul Andersen selv har holdt, finder man i 1926 en lille, men sigende notits tværs over siden med stor skrift ved oktober måneds timeregnskab: ”træder hermed ud af Kraft, da Sekr.s Løn er blevet månedlig”. Det månedlige timetal for Poul Andersen lå typisk på ca. 50 timer i studietiden, og den samlede indtægt pr. måned lå i fx 1925 på gennemsnitligt 125 kr. Efter fastansættelsen stiger lønnen til 200 kr. om måneden – i januar 1928 til 250 kr., og i januar 1929 til 400 kr. Den faste løn suppleres undertiden af honorarer, fx får han 80 kr. for 800 sedler i slutningen af 1926, og i sommeren 1927 får han 300 kr. for en måneds optegnelse. Samtidig med at Poul Andersen stiger til 400 kr., går Ellen Raae også over til at få en fast månedlig indtægt på 233 kr. Også hun får honorarer for visse ekstraopgaver. I november 1929 får hun fx et honorar på 100 kr. for redaktion af *Danske Folkemaal* samt 12 timers løn á 1,80 kr. Til sammenligning kan nævnes at denne timeløn nogenlunde svarer til gennemsnitstimelønnen for en faglært mandlig arbejder i hovedstadsområdet i 1929 (jf. *Statistisk Aarbog* 1930:124).

Udvalgets medarbejdere består i disse første år i realiteten ikke kun af Poul Andersen og Ellen Raae på kontoret, men også af de udsendte studenter og senere kandidater, hvoraf kan nævnes Erik Kroman, Aage Rohmann, Helge Nielsen, Kristian Hald samt Knud B. Jensen. Alle får forholdsvis store honorarbeløb for optegnelsesarbejdet – i 1925 får både Kristian Hald og Helge Nielsen fx 125 kr. for 1 ordliste, 1 blokbog og 1 billedhæfte (Uff, Regnskabsbogen), dvs. samme beløb som Poul Andersen tjener for sit kontorarbejde i en måned. I 1925 udgør de samlede udgifter til optegnerne (inkl. Poul Andersen og Ellen Raae) alt i alt 2.782 kr., hvilket skal ses i sammenhæng med de samlede indtægter på 6000 kr. (4.000 fra Carlsberg og 2.000 fra ”Statskassen”) og en udgift på 2.065,40 kr. til Poul Andersen og Ellen Raae for arbejdet på kontoret. Knud B. Jensen indtager en særstilling, idet han op igennem 1920’erne modtager betydelige honorarbeløb og nærmest fremstår som en ekstern fast medarbejder. I 1924 modtager han således 1.390 kr., mens Poul Andersen samlet får 1.437,60 kr., og i 1925 får han 920 kr. (mod Poul Andersens 2.130,60 kr. og Ellen Raaes 550,80 kr.) (det bemærkes at meddelelserne i disse år også jævnligt modtog honorarer for det materiale de afleverede, jf. afsnit 4.2 og 5.3). Erik Kroman og Aage Rohmann bibeholdt kontakten med miljøet – Kroman skrev en omdiskuteret disputats om den musikalske accent i dansk (Kroman 1947), og Rohmann var i en række år tilknyttet Udvalget som medarbejder på den bornholmske ordbog, der skulle afløse Espersens ordbog (jf. Andersen 1939:46). Der var trangt i lokalerne i Tøjhusgade, men kontakten og udvekslingen af viden, erfaringer og arbejdskraft mellem Udvalg for Folkemaal og Stednavneudvalget har formodentlig væ-

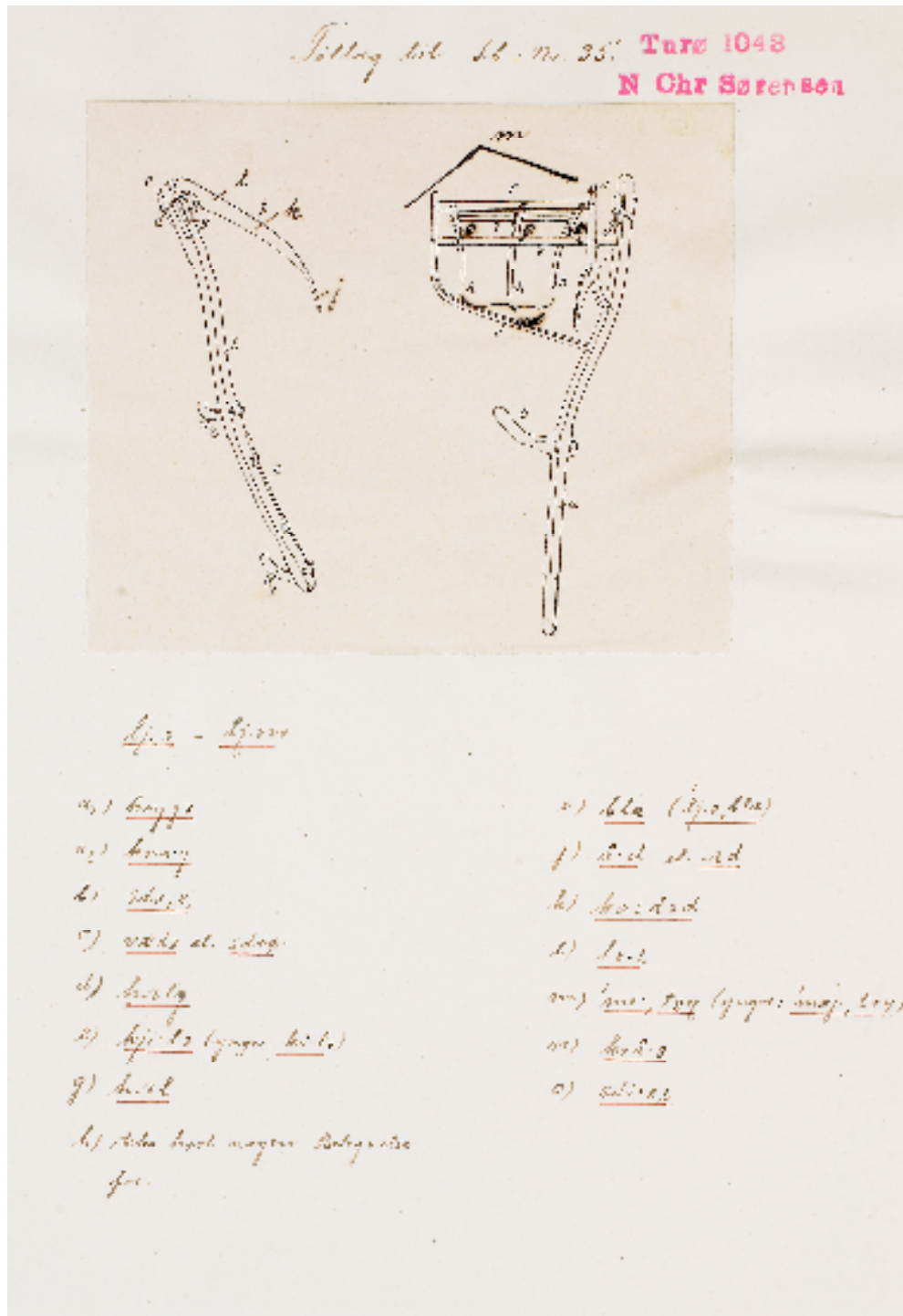
ret tilsvarende stor. På listen over medarbejdere ved Stednavneudvalget genkender man flere navne fra arbejdet ved Udvalg for Folkemaal, fx Knud B. Jensen og Helge Nielsen, men også senere professorer som Anders Bjerrum, Kristian Hald og Peter Skautrup (Knudsen 1935:20). I øvrigt fungerede Helge Nielsen efter alt at dømme som afløser for Poul Andersen på kontoret mens sidstnævnte afsluttede sin magisterkonferens i 1926 (jf. Uff's Regnskabsbog).

Man kan få et indtryk af det intensive indsamlingsarbejde ved at se i Udvalg for Folkemaals Besøgs- og mødeprotokol. Her fremgår det fx at der for året 1924 blev modtaget 18 ordlister, 13 blokbøger, 2 billedhæfter og 33 forskellige seddel- og ord-samlinger samt breve med optegnelser. Samme år har man noteret at der udsendtes eller udleveredes 8 ordlister, 9 blokbøger og 3 billedhæfter. Men selvom der skete en forøgelse af materialet, var det stadig temmelig ufuldstændigt. I geografisk henseende var samlingerne præget af de mere eller mindre tilfældige punkter i området hvor lokale dialektinteresserede selv havde samlet dialektmateriale. Og indholdsmæssigt manglede man især oplysninger om dialekternes ordforråd, fordi ordlisterne var opstillet efter lyd-lige kriterier og kun sigtede mod indsamling af lyd og form (Andersen 1932a:171). Forskellige tiltag blev derfor sat i værk for at gøre samlingerne mere dækkende. Man udsendte fx lister med en række substantiver hvor meddelelserne kunne anføre ordenes køn. Man udarbejdede forskellige ordlister baseret på eksisterende dialektsamlinger eller -fremstillinger (vi vil vende tilbage til indsamlingen af ordforråd i det følgende afsnit 4) (Andersen 1932a:169f.). Og så fremstillede man et billedhæfte.

Billedhæftet er en lille samling af i alt 25 tegninger samt et enkelt fotografi af (dele af) redskaber, køretøjer og bygninger i det typiske landbosamfund, fx et tækkelad, et bagreb, et hammeltøj, en plov, en le, en kværn, en væv m.m. De fleste af tegningerne blev hentet fra Frederik Lange Grundtvigs bog om falstringen Lars Rasmussens liv i Klokkergaarden (Grundtvig 1908-09) (tegningerne var landskabsmaleren J.F. Kleins sirlige renskrifter af de mere grove originale tegninger i Grundtvigs manuskript). Enkelte tegninger i billedhæftet kom dog også fra Ingvor Ingvorsens *Fortællinger om gammelt sjællandsk Bondeliv* (Ingvorsen 1918) og fra Karoline Graves' optegnelser fra Vestsjælland (Graves 1921), inklusive det enlige fotografi. Hæftet er i praksis ikke et samlet hæfte, men såkaldte kvartblade med tegningen aftrykt øverst så der var plads til besvarelse eller udfyldning nedenunder. Tanken om at udnytte billeder i indsamlingsarbejdet var som nævnt ikke ny, men var allerede blevet bragt på bane på Udvalgets møde d. 9. oktober 1909 i forbindelse med planen om "en spørgebog" (jf. afsnit 1).

Poul Andersen nævner i 1932 ikke præcist hvornår hæftet blev fremstillet, men det kan tidligst have været i 1921 hvor Karoline Graves' bog udkom (desværre er billedhæftets besvarelser ofte udaterede, og ofte er de kun forsynet med optegnerens stempel, ikke med meddelelserens navn). Det nævnes første gang i Besøgs- og mødeprotokollen d. 30. juni 1923 og kan meget vel være blevet fremstillet i forbindelse med dette års optegnelser i felten (det reorganiserede Udvalgs arbejde, inklusive flytning af kontor

og samlinger, begyndte først i de sidste måneder af 1922). I juni og juli måned får både Ellen Raae, Aage Rohmann, Erik Kroman og Helge Nielsen samlede pakker af ordliste, blokbog og billedhæfte udleveret til brug ved sommerens optegnelser.

Figur 1: Jens Chr. Sørensens brug af billedhæftet (*mejetøj*) ved besvarelse af den store spørgeliste (DSS), løbenr. 35, Høst (Afdeling for Dialektforskning, Topografisk samling).

Billedhæftet blev ofte udfyldt sammen med ordlisten (og blokbøgerne). Den 19. november 1923 afleverer Erik Kroman fx to ordlister, to billedhæfter og en blok, og den 10. oktober noteres Helge Nielsen for aflevering af en ordliste og et billedhæfte. Poul Andersen afleverer ordlister fra Vester Skerninge sogn og Mesinge sogn på Fyn henholdsvis august 1925 og august 1924, og fra samme steder findes udaterede billedhæfter i arkiverne. Den 1. september 1925 afleverer Kristian Hald ordliste, sedler og billedhæfte fra Bregninge sogn på Røsnæs (billedhæftet er her både udateret og uden meddeleleroplysning), og dagen efter afleverer Anton Hemmingsen ordliste, billedhæfte og sedler fra Nørre Lyndelse sogn på Østfyn.

Billedhæftet er både blevet besvaret af meddelere på egen hånd (helt eller delvis uden lydskrift, fx en besvarelse fra Røsnæs i 1925), og af de udsendte medarbejdere (med lydskrift). Der er også eksempler på at hæftet – af naturlige grunde – er blevet vedlagt udsendelsen og besvarelsen af den store spørgeliste (DSS, jf. afsnit 4.1). Under ordet *knag*, der bl.a. bruges som betegnelse på et håndtag på et mejetøj, er der fx belæg der viser at Ole Widding på en optegnelsesrejse til Sydfyn 1930-31 har anvendt billedhæftet som støtte ved besvarelsene af løbenr. 35 i DSS (emnet høst). Det samme gælder Niels Christian Sørensens punktundersøgelse på Thurø på basis af DSS. Her er kvartblade fra billedhæftet stukket ind i besvarelsen af løbenr. 35 fra 1930 (jf. UFF's Spørgelisteprotokol), og i den løbende, sammenhængende fremstilling henvises der til de vedlagte illustrationer, fx: "[Angaaende Betegnelserne for Leens enkelte Dele henvises til Illustrationen]".

Billedhæftet har været et enkelt, pædagogisk hjælpemiddel, som man blev ved med at benytte sig af langt op i 1930'erne. Som det fremgår af følgende brev fra en meddeler i Horslunde sogn på Lolland, dateret 31. december 1929, fulgte der tilsyneladende ikke en egentlig vejledning med hæftet, men det lykkedes alligevel for meddeleleren at udfylde hæftet – sammen med en nabo:

Jeg fik sammen med et Par Vejledninger og andet fra Udvalget for Folkemaal en Del Ark med Tegninger, hvad skal der i Grunden gøres med dem? Peter Hansen og jeg har i Fællesskab udfyldt nogle af dem. Vi har saa godt, vi kunde, skrevet op, hvad de forskellige Dele kaldes.

(Afdeling for Dialektforskning, Topografisk samling, 737, Hans Larsen).

Idéen om at bruge illustrationer i indsamlingsarbejdet stammede altså helt tilbage fra tankerne om udarbejdelsen af "en spørgebog" i 1909. Der nævnes på dette tidspunkt ikke noget nærmere om hvordan en sådan bog skulle se ud eller hvad den skulle indeholde, men det er sandsynligt at udarbejdelsen af billedhæftet har været ledsaget af fornyede tanker om en sådan bog. Under alle omstændigheder realiseres tankerne i 1926 med udarbejdelsen af DSS, som vi vil beskrive nærmere i det følgende.

4 Nye arbejds- og indsamlingsmetoder (1926-32)

1922 er et afgørende år i Udvalg for Folkemaals historie med den organisatoriske reorganisering og oprettelsen af et fast kontor. Med hensyn til indsamlingsarbejdet er året 1926 imidlertid af lige så stor betydning. I dette år afsluttede Poul Andersen som nævnt studierne med magisterkonferens og blev ansat med månedsløn. Herefter var den unge og energiske kandidat til stede fuldtids på projektet og kunne lægge hele sin energi i arbejdet med at fremskaffe materiale til beskrivelsen af dialekterne på Øerne i Ømålsordbogen. I de følgende år iværksattes et intensivt indsamlingsarbejde på basis af to nye redskaber, nemlig den store spørgeliste (DSS) og to fraseologiske spørgelister. Vi vil i dette afsnit give en beskrivelse af de to hjælpemidler og give eksempler på udbyttet af dem. Især DSS afspejler på mange måder en vigtig både teoretisk og metodologisk nyorientering i Udvalg for Folkemaal og i de dialektologiske kredse i Danmark, der kom til at sætte et afgørende præg på indsamlingsarbejdet og Ømålsordbogens opbygning mange år frem i tiden. Vi vil derfor også undersøge og diskutere dens baggrund, grundantagelser og konsekvenser for Ømålsordbogen lidt nærmere.

4.1 Den store spørgeliste (DSS)

For at råde bod på samlingernes mangler, ikke mindst med hensyn til ordforråd, begyndte man at udarbejde forskellige nye, leksikalsk orienterede ordlister (fx nævnt i Besøgs- og mødeprotokollen i 1925). Man benyttede fx ordforrådet i Molbechs *Dialect-Lexikon* (Molbech 1841), og man udarbejdede også særlige ordlister for de enkelte hoveddialektområder baseret på eksisterende ordsamlinger, fx en ordliste for Sjælland baseret på pastor Andreas Thanings samlinger (Andersen 1932a:169f.).

Ordlisterne havde imidlertid en slagside i retning af det ældre og særdialektale ordforråd (på et møde i Udvalget d. 3. februar 1925 besluttes det fx at der skal ”maskinskrives en Støtteliste over gl. Ord og Udtryk (Uddrag af Molb.s Kilder)”), og de var dermed ikke synderlig velegnede til at indsamle et bredere, mere alment ordforråd. Metoden var imidlertid velkendt, også når det gjaldt indsamling af ordforråd: Allerede i 1909 havde Marius Kristensen som nævnt fremført at en ordliste fra en given ordbog eller ordsamling kunne øge udbyttet af ord (jf. afsnit 1). Listerne skulle inspirere til en kreativ stillingtagen hos meddelerne, der ikke kun skulle gentage de ord fra listen som de selv kendte, men også skulle anføre hvis man i en dialekt sagde noget andet end det man blev præsenteret for (Marius Kristensen 1909a:67). Men de anvendte metoder virkede tilsyneladende ikke særlig godt. På et møde i Udvalget d. 15. maj 1926 fremsatte Gunnar Knudsen derfor et forslag til en ny indsamlingsmetode:

GK [dvs. Gunnar Knudsen] foreslog Arbejdet lagt om, idet det ansås for uheldigt at vedblive med Optegn. p. Grundlag af Ordlisterne med de få deraf faldende Sedler. Det nye gik ud på at udsøge Punkter gunstigt for Optegnelse og bekoste en Optegners Ophold på

Stedet i 3 Mdr. Til Arbejdet skal udføres en maskinskrevet Ordliste, ordnet efter Realia, som jeg [dvs. Poul Andersen] skal bringe i Stand (med Hjælp af Skautrup)

Det helt afgørende nye var at ordlisten ikke skulle være alfabetisk ordnet, men derimod ordnet ”efter Realia”, dvs. efter en emnemæssig struktur. Emnerne i DSS blev struktureret med udgangspunkt i de centrale aspekter, både materielle og åndelige, af den ældre bondekulturs livsverden, med følgende hovedområder:

- I. Bo (dvs. boliger, bygninger, byggematerialer, rumfordeling, indretning osv.)
- II. Arbejde (dels arbejdet i landhusholdningen, dvs. kvindens arbejde indendørs, fx bagning, brygning, malkning, madlavning, vævning, vask osv., dels landbruget, dvs. mandens arbejde udendørs, fx markens pasning, dyrkning af afgrøder, pasning af dyreholdet, tørvegravning – samt i et vist omfang håndværk som mølle-, smede- og snedkervirksomhed m.fl.)
- III. Fest: Søndagen og festdagen (fx kirkegang, besøg og gilder, bryllup, barsel, begravelse, overtro m.fl.)
- IV. Jorden (dvs. landskabsforhold, bevoksning, hegn, skel, grøfter, diger, kanaler, broer osv.)
- V. Vejr og vind (fx himmel, sol og måne, forskellige vejrlig, regn, sol, varme og kulde, tåge, torden, lys og mørke, verdenshjørner osv.)
- VI. Året og dagen (fx nytår, fastelavn, helligdage, jævndøgn, årstider, dagenes navne, tidspunkter på dagen, tidsbetegnelser osv.)
- VII. Mønt, mål og vægt (fx punge, forskellige betalinger og afgifter, mål- og vægtangivelser osv.)
- VIII. Mennesket (dvs. personbetegnelser, væsensbetegnelser, betegnelser for medlemmer af familie og husstand, titler, alder og køn, øvrighedspersoner m.fl.)
- IX. Menneskets og dyrets ydre og bygning (fx skikkelse og form, ansigt, krop, lemmer, hud, led, knogler osv.)
- X. Sygdomme (fx udtryk for ømhed, pine, kløe, hoste hos både dyr og mennesker, samt medicin og behandling)
- XI. Klæder (fx hovedbeklædning, kjoler, trøjer, skjorter, bukser, hoser, fodtøj, knapper, vanter osv.)
- XII. Dyr og fugle (dvs. både husdyr, markens dyr, fugle, krybdyr, padder, fisk osv. samt dele af dyr, fx manke, horn, vinge, ribber osv.)
- XIII. Planter (dvs. både stue-, have- og markplanter samt planternes ydre og karakteristika)

Under de enkelte hoved- og underemner var angivet en række, undertiden op mod hundrede eksempler på ord og udtryk der hørte til emnet, under emnet Tag og Tækning (I.6., løbenr. 7)) fx følgende:

Tag, Raftetag, Straatag, Tegltag, Tækkemand, tække, Halm, Langhalm, kæmme, Kam, Neg, Tagkærve, Kærv, kærve, Trave, sy, Fyld, Sime, stryge, rinke, Nøgle, Bundt, Baand,

Bryn, Tækkelad, -træ, -skovl, -naal, -brav, stikke op, passe op, trække til, slette ned, Sletnedkniv, Staaltraad, Tegl, Teglovn, Teglblænding, Tørring, Teglsten, Tagsten, Skifer, skifertække, Teglvugge (rund Teglsten), Bølgetag, Bølgeblik, understryge (underskælle), Vindskede, Mønning, mønne, Møntørv, Mønlægte, Rygning, Rygningstræer (Overtræer, Oretræer), rygne. Urter paa Taget: Husløg o.s.v.

Formålet var at etablere en slags oversigt eller stikordsregister til hele den kultur og dagligdag som dialekterne var en del af. Tanken var at hvis en meddeler eller optegner gennemgik alle disse emner og nedskrev de ord og udtryk som blev brugt på egnen, ville man også få et solidt indtryk af det samlede karakteristiske ordforråd for den pågældende dialekt.

Gunnar Knudsen nævnede også Skautrup på mødet d. 15. maj, og han refererede her til Peter Skautrups prisopgave fra 1926 (*Undersøgelse af Ordforraadet i Hardsysse*), hvoraf de væsentlige dele udkom i bogform 1927-30 (Skautrup 1927-79²). Umiddelbart efter udgivelsen af 1. bind erhverver Udvalget tre eksemplarer af Skautrups bog, d. 31. marts 1927, formedelst 13,50 kr. (jf. Regnskabsbogen). Men man har altså været udmærket bekendt med prisopgaven allerede da den blev besvaret og bedømt, og man får stillet et eksemplar af manuskriptet til rådighed af Skautrup inden udgivelsen i trykt form til brug for udarbejdelsen af DSS (jf. Andersen 1932a:172).³ Opstillingen af emner i DSS følger da også Skautrups værk ganske nøje. Fx genkender man hovedoverskrifter som Bo, Jorden, Vejr og vind, Mennesket, Mønt, mål og vægt fra Skautrups beskrivelse af hardsysselmålet. Skautrups værk må dog siges at være mere detaljeret i sin gennemgang af emner, især i bogens sidste del, hvor emnerne Sansning og fornemmelse og Bevægelse fx er systematisk underinddelt i henholdsvis 40 og 30 delemner, ligesom man støder på meget abstrakte emner som Forandring:ensartethed, Kvantitet, Tænke og tale, Eje og mangle og Ville, skulle, kunne. De mere abstrakte emner fik dog ikke den store betydning for arbejdet med Ømålsordbogen (jf. afsnit 4.3).

Skautrups arbejde havde indlysende interesse, ikke kun fordi det kunne tjene som model for beskrivelsen af et ordforråd i en traditionel dialekt, men også fordi det præsenterede en ny måde at indsamle stoffet på. Skautrup argumenterer eksempelvis i indledningen for at en ordliste, fx på basis af Feilbergs jyske ordbog (1886-1914) eller Dahl og Hammers *Dansk Ordbog for Folket* (Dahl & Hammer 1907-1914), ikke er det bedste redskab, og det er et argument der gentages af Poul Andersen (1932a:171) og stemmer overens med Gunnar Knudsens konstatering på mødet d. 15. maj. Medmindre

² Skautrups arbejde standsede omkring 1930, bl.a. fordi hovedmeddeleren, Skautrups mor, døde. Det femte og sidste hæfte med en række af de mere abstrakte emner blev først udgivet i 1979; jf. Skautrup 1927-79:247f.

³ Skautrup var aldrig egentlig medarbejder ved Udvalget for Folkemaal, men han blev medlem af Udvalgets bestyrelse i 1940, og han bevægede sig også tidligt rundt i andre dele af det sprogvidenskabelige miljø med tæt tilknytning til Udvalget. Han var således studentermedhjælp ved Stednavneudvalget 1917-21 (jf. Knudsen 1935:20) og medarbejder ved ODS 1922-28. Han nævnes fx også i Besøgs- og mødeprotokollen i 1924, hvor Poul Andersen sender noget materiale til Svend Aakjær (20. maj) og Brøndum-Nielsen (26. maj) ”via Skautrup”.

man er meget fortrolig med meddeleren (Skautrup brugte som bekendt sin mor som hovedmeddeler), argumenterer Skautrup for at den såkaldte ”examination” egentlig ikke er nogen god metode, ”da det ofte vil være vanskeligt for meddeleren at koncentrere sig om det enkelte punkt, dels endnu vanskeligere gennem dette at få nærbeslægtede emner belyst og afgrænset i forhold dertil.” Han foretrækker ”den refererende metode”, og hermed mener han en metode hvor meddelerens livsverden tages som udgangspunkt, og hvor meddeleren opmuntres til at fortælle i sammenhæng om centrale emner, gerne med brug af billeder, tegninger osv. Skautrup bemærker også at meddeleren i en sådan situation føler sig mere tryk og derfor også taler mere autentisk end ved en eksamination, ”der i virkeligheden ofte kan forvirre meddeleren eller i al fald gøre ham (hende) usikker” (Skautrup 1927-79:8), dvs. at oplysninger indsamlet ved hjælp af den refererende metode også gives kvalitativ forrang. Derudover giver en sammenhængende fremstilling mere ”fyldig fraseologi”, ikke kun fordi man på den måde kan få værdifulde syntaktiske oplysninger, men også fordi man med en lidt større sproglig kontekst får et bedre indblik i ”den tankegang og det liv, der rører sig bag ordene” (Skautrup 1927-79:15). Denne opmærksomhed over for at opdrage meddeleren til at give et sprogbrugs-eksempel ses jævnligt i Udvalgets henvendelser til medarbejderne, fx på spørgesiden i Danske Folkemaal, og opmærksomheden over for det fraseologiske stofs værdi og vanskeligheden ved at fremskaffe det ved hjælp af ordlister ses også hos Poul Andersen (1932a:186).

En direkte eller indirekte inspirationskilde til både *Et Hardsysselmaal* og DSS må imidlertid også have været *Livet i Klokkergaarden* (Grundtvig 1908-09), der jo allerede var blevet nævnt i forbindelse med ”spørgebogen” på Udvalgets møde i 1910 (jf. afsnit 1). Skautrup nævner ikke selv *Klokkergaarden* i *Et Hardsysselmaal*, men han har naturligvis kendt Frederik Lange Grundtvigs bog, og flere af illustrationerne i Skautrups bog er hentet fra bogen, der med sin tematiske sammenhængende fremstilling iblandet ordforklaringer ligner både *Et Hardsysselmaal* og den ”sammenhængende besvarelse” af DSS. Skautrup omtaler *Klokkergaarden* ganske kort i Skautrup 1932, mens Poul Andersen først nævner den i 1965, her til gengæld udførligt og netop i forbindelse med beskrivelsen af *Et Hardsysselmaal* (Andersen 1965:113). Som allerede nævnt havde *Klokkergaarden* også leveret størsteparten af illustrationerne til billedhæftet (jf. afsnit 3).

Metodologiske overvejelser og praktiske spørgsmål i forbindelse med indsamlingen havde således hele tiden spillet en stor rolle for Udvalget (jf. afsnit 1), hvilket ikke er så overraskende. Det hjørne af det sprogvidenskabelige felt som dialektologien indtager, er et hjørne hvor dataindsamling uundgåeligt spiller en stor rolle (teksterne skal af gode grunde først etableres gennem indsamling). Denne mere praktisk orienterede, løbende diskurs kan ses som baggrund for både Skautrups og Udvalg for Folkemaals arbejde – det er og har formodentlig været en ret almindelig oplevelse for en optegner i marken at et visuelt input eller omtale af praktiske daglige gøremål kan udløse en spontan kognitiv aktivitet og et væld af sproglige data.

DSS blev benyttet flittigt i perioden 1926-32, både som støtte for en udsendt optegner og som rettesnor, igangsætter og støtte for en meddeler der ville indgive oplysninger om sin dialekt på egen hånd. I den første årgang af Danske Folkemaal fra 1927 skrev Poul Andersen en udførlig vejledning i hvordan man skulle benytte DSS som selvstændigt arbejdende meddeler. Heri fremgår det at meddelerne dels kunne indlevere besvarelser på sedler, dels kunne ”fortælle i Sammenhæng” – eller allerbedst: begge dele på samme tid (Andersen 1927b:145ff.). Den sammenhængende fremstilling er den mest interessante. Den overordnede instruks for denne type besvarelse lyder i al sin korthed:

Støttet til Spørgelistens Ordække giver man i Sammenhæng den nødvendige Forklaring til og Betydning af alle de Ord, der i Dialekter anvendes i Forbindelse med det i Øjeblikket behandlede Spørgsmål. De i Spørgelisten forekommende Ord, der ikke kendes i Dialekten – hvad enten Grunden er den, at man kalder Tingen (Begrebet) noget andet, eller den, at Dialekten slet intet Navn har paa Tingen, eller ikke kender Tingen – noteres til sidst som ukendte.

(Andersen 1927b:146)

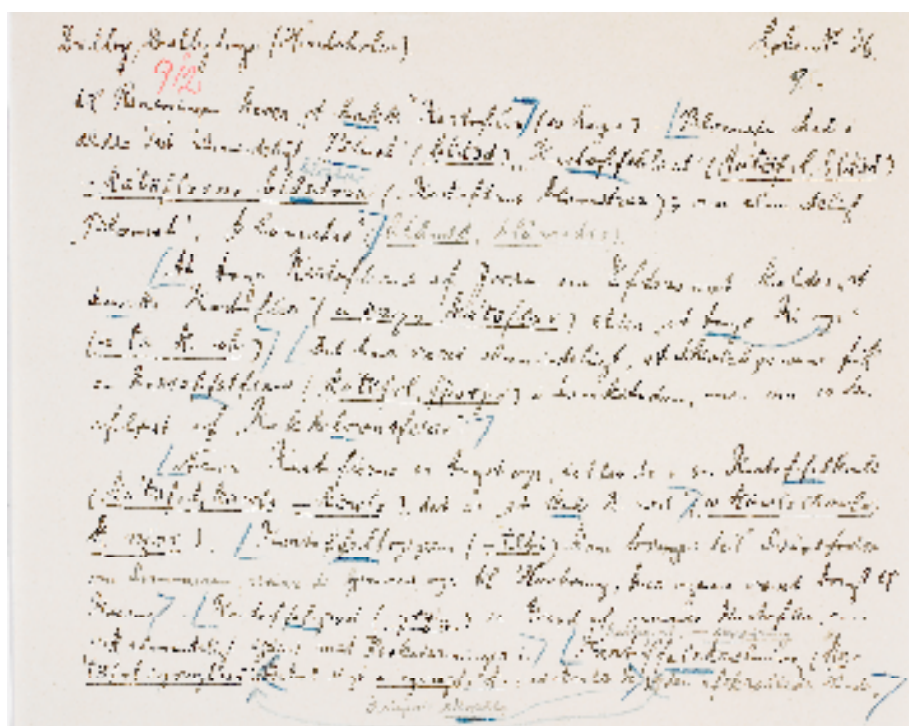
Man skal ideelt set altså 1) bruge spørgelistens ord som *redskab* (eller inspiration) til at fremdrage de ord der bruges i den konkrete dialekt om et givet emne, 2) angive de anvendte ords betydning og om nødvendigt kommentere dem, og 3) notere hvilke ord i listen der ikke bruges eller kendes i dialekten.

Vi vil i det følgende give nogle eksempler på besvarelse af DSS og se på udbyttet af den. Som gennemgående udgangspunkt vil vi tage følgende afsnit om kartoffeldyrkning fra DSS (løbenr. 36, II.A.b.1.c. Efterår):

Kartoffelarbejde: sætte (lægge) Kartoffler, en Rad (Red) Kartoffler, hyppe, -jern, rense, Kartoffeltop, -blomst, tage op, kratte op (tage nogle enkelte Stykker uden at grave hele Planten op), Kartoffelavl, Uptodates, røde K., Junikartofler, magnum bonum o.a. Arter. Kartoffelfabrik. Kartoffelferie, -grød, -hakke, hakke, Kartoffelkule (-hule), kule (hule) Kartoffler, Kartoffelskrælling, -tysker, -greb.

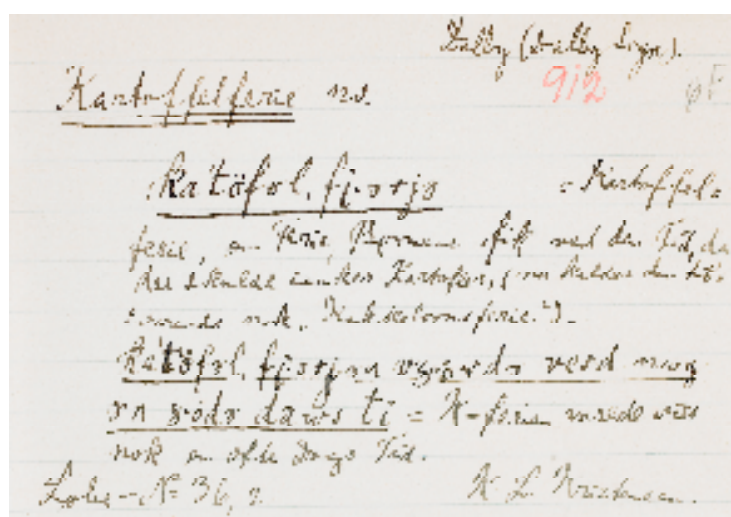
Figur 2 gengiver et af de tre kvartblade hvor forfatteren K.L. Kristensen fra Dalby sogn i det østfynske dialektområde har besvaret det pågældende afsnit. Som det fremgår, gør K.L. Kristensen som ønsket, bortset fra at han ikke laver en egentlig liste over de ord der ikke bruges. Det sidste er gennemgående for alle besvarelser af DSS – det som meddelerne naturligt gør, er evt. at lave en eksplicit markering af at et ord i listen ikke kendes eller bruges, samtidig med at man markerer hvilket ord man så bruger i stedet (her markeres det fx midt på kvartbladet at ordet *kakkelovnsferie* har afløst det foreslåede ord *kartoffelferie* i DSS). Teksten fremstår som en sammenhængende prosatekst, sådan som det ses hos Skautrup og *Livet i Klokkergaarden* (Grundtvig 1908-09), og

man kan sige at betydningsbeskrivelsen fremgår løbende af den sammenhængende tekst.

Figur 2: K.L. Kristensens sammenhængende besvarelse af DSS, udsnit af løbenr. 36 (kartoffelarbejde) (Afdeling for Dialektforskning, Topografisk samling).

K.L. Kristensen besvarede samtidig på sedler. Figur 3 gengiver ordsedlen *kartoffelferie*:

Figur 3: K.L. Kristensens seddelbesvarelse af DSS, ordet *kartoffelferie* (Afdeling for Dialektforskning, Alfabetisk samling).

K.L. Kristensens seddel er fyldig og detaljeret. Han formulerer en betydningsforklaring og tilføjer brugskommentaren fra den sammenhængende fremstilling; og han tilføjer bøjningsoplysninger samt sprogbrugseksempel.

K.L. Kristensen leverede en fuld og mønstergyldig dobbeltbesvarelse, dvs. både på kvartblade og velformede sedler, med brug af lydskrift begge steder, men han var også en lærd cand.phil. At dømme efter Spørgelisteprotokollen var der imidlertid mange lokalt arbejdende medarbejdere der ”nøjedes” med at besvare på kvartblade, med eller uden brug af lydskrift. Det gælder fx skrædder N.K. Pedersen fra Borre sogn på Møn. N.K. Pedersen benytter enkel lydskrift, men derudover er besvarelsen noget mere knap end i K.L. Kristensens tilfælde. Undertiden kommenterer N.K. Pedersen de enkelte ord med oplysninger om brugelighed eller angiver et sprogbrugseksempel, og enkelte steder knyttes fremstillingen også sammen med små fortællende afsnit. Men oftest består besvarelsen blot af en opremsning af ord og ordforbindelser (jævnligt i simpel lydskrift) uden videre forklaring eller kommentar, med udgangspunkt i DSS’s forlæg. Det gælder fx det enlige kvartblad om kartofler, hvor følgende ord og ordforbindelser angives (fed skrift angiver ord der også findes i DSS; understregning angiver brug af et andet ord eller en anden ordforbindelse end foreslået i DSS; de øvrige ord er altså ord som N.K. Pedersen selv tilføjede til besvarelsen):

kartoffel, **kartoffelavl**, kartoffeljord, kartoffelstykke, kartoffelrække, **sætte kartofler**, **rense** og **hygge** kartofler, **hyggejern**, pille under kartoflerne, **kartoffeltop**, kartoffelstilke, **kartoffelblomst**, kartoffelæble, grave eller pløje kartofler op, pille kartofler op, **kartoffelkule**, **kule kartofler** ned, kartoffelsyge, kartoffelmel, kartoffelmelsgrød, kartoffelmelsfabrik, kartoffelskrælle, kartoffelspire, kartoffelret, øjne i kartoflen, kartoffelbusk, kartoffelsorter: æggeblommer, amerikanere, hyldekartofler eller askebladet, lange røde, **maggeboner** [dvs. magnum bonum], julikartofler, rosenkartofler, silianere, vebers, øjnekartofler, hollændere, svinemaver, de røde

Af Spørgelisteprotokollen fremgår det også at nogle meddelere slet ikke kom i gang med en besvarelse (trods personlig instruktion). Det gælder fx en meddeler fra Alrø i Horsens Fjord som fik gennemgået sedler med lydskrift af Poul Andersen d. 3. januar 1928, men som tilsyneladende ikke fattede interesse for sagen, skønt han var lærer. Den 24. september 1929 noteres det lakonisk i protokollen: ”Intet modtaget”!⁴ Andre blev af en eller anden grund vejret og fundet for lette – eller simpelthen for tidskrævende fordi deres besvarelser krævede for meget efterbehandling. Det gælder fx en meddeler i Asperup sogn på Vestfyn der blev sat i gang under et besøg af Poul Andersen i maj 1929. Meddeleren besvarer fem numre på kvartblade i løbet af sommeren 1929, men materialet må udskrives af Svend Jespersen, der i starten af 1930 desuden besøger meddeleren

---

⁴ Dette er et eksempel på at Udvalget fokuserede på udarbejdelsen af Ømålsordbogen, men at man både principielt og i praksis også indsamlede fra det jyske dialektområde (og fra Bornholm).

for at lydskrive de udskrevne sedler (ca. 1000). Under et besøg af Poul Andersen i maj 1930 sættes meddeleren i stedet ind i besvarelsen af den fraseologiske spørgeliste (jf. afsnit 4.2), ”hvad sikkert vil være mere værdifuldt Arbejde end Spl. fra Medd.”, som det hedder i Spørgelisteprotokollen. Selv K.L. Kristensens besvarelse på kvartbladene blev gennemgået på et senere tidspunkt – formodentlig for at opfange oplysninger som han ikke selv havde været opmærksom på at udskrive på sedler (fx havde han ikke skrevet en seddel på ordet *kakkelovnsferie*).

Noget kunne tyde på at besvarelsen af DSS var en stor opgave for mange meddelere, og muligvis er det vanskelighederne med lydskrift der som altid spøger i baggrunden (jf. afsnit 5.2). Alligevel er der ingen tvivl om at DSS har beriget Ømålsordbogens samlinger med et væld af oplysninger, både af sproglig og saglig art, som aldrig ville være kommet frem hvis meddelerne havde skullet skrive oplysninger på ordsedler. Der er heller ikke nogen tvivl om at det overordnede formål med DSS lykkedes, nemlig at sikre at man fik tilvejebragt en række samlede beskrivelser af ordforrådet i forskellige ømålsdialekter. DSS's forhåndsstrukturering af emner har også betydet at det efterhånden blev muligt at give en mere systematisk beskrivelse af forskelle, ligheder og variation i grammatik, ordforråd og kulturel praksis. Det viser fx K.L. Kristensens bemærkning om at ordet *kartoffelferie* på optegnelsestidspunktet er blevet afløst af ordet *kakkelovnsferie*. Herved er redaktionen blevet gjort opmærksom på en variation i ordforrådet af enten kronologisk eller geografisk art. Spørgelistebesvarelserne har dog ikke altid været tilstrækkelige til at belyse emnet, bl.a. fordi der trods alt blev udfyldt så forholdsvis få: I Spørgelisteprotokollen er der anført i alt 27 besvarelser af korresponderende meddelere, heraf 19 fra Øerne og 8 fra Jylland; hertil kommer spørgelister udfyldt ved de faste medarbejdere (fx Ellen Raae). Der er således indkommet betydeligt supplerende materiale til spørgsmålet om betegnelserne for *kartoffelferie* så sent som i 1983, hvor man på en spørgeliste til korresponderende meddelere har spurgt om *roeferie* brugt som betegnelse for efterårsferie på landet. Dette tilvejebragte vigtig information om brugen af ordene *kakkelovns-*, *kartoffel-*, *roe-* og *sildeferie* om det som vi i moderne rigsmålstermer altså kalder *efterårsferie*.

DSS's forhåndsstrukturering var en støtte og en sikring af en systematisk indsamling, men omvendt kan denne strukturering også have resulteret i en for stram styring af meddelerens svar. K.L. Kristensens besvarelse bærer præg af en ganske selvstændig tilgang til stoffet. Andre kan have haft en tendens til i for høj grad at opfatte DSS som en ordliste, dvs. at besvarelserne er blevet gentagelser af de ord de blev præsenteret for, uden tilstrækkelig tanke for om ordene overhovedet var en del af den pågældende traditionelle dialekts ordforråd, eller om de måske var nyere indlån (jf. Skautrups tanker i *Et Hardsyssemaal*). N.K. Pedersens besvarelse kan undertiden bære præg af en for ukritisk opremsning af ord. I meddelerkartoteket hedder det således:

NKP er for ung til at hans eget Sprog har Interesse, men han er Sprogiagttagere par excellence og Ordsamler. Det er vist en udvidet antikvarisk Interesse, der har bragt NKP ind på Ordindsamling.

NKP har identificeret sit eget Sprog med, hvad han hører og optegner, og meget af det, han meddeler er kolporteret Gods. – Derved kan der være noget sekundært i Optegnelsen, der ikke er til Gavn for Sikkerheden.

NKP har arbejdet med Iver og Glød, ikke for Mammon, men for Sagen, det har bragt ham frem i første Række blandt de mønske Meddelere [...]

Brugt med Kritik tør han regnes i I Klasse sagligt og i I Klasse sprogligt.
(ØMO, Meddelerkartotek)

Hvis man ser på besvarelsen af spørgelisten, er karakteristikken ikke helt ved siden af – der er ikke nogen tvivl om at meddeleren er ordsamler, men lydskriften er primitiv, og betydningsbeskrivelser og kommentarer få. På den anden side er besvarelsen ikke en fuldstændig ureflekteret gentagelse af ordene i spørgelisten, og andre besvarelser af N.K. Pedersen (fx af spørgsmål på Danske Folkemaals spørgeside og af spørgehæftet om høst) er mere udførlige. Der er dog næppe nogen tvivl om at den indsamlingsmetode som DSS repræsenterer, nemlig en indsamling af et samlet dialektalt ordforråd og ikke kun idiotismer, undertiden har ført til optegnelse af ord der snarere tilhører rigssproget, eller som højst kan beskrives som del af et passivt ordforråd (det gælder fx belæg på et ord som *krigshavn*, som ikke bliver medtaget i ordbogen). På den anden side har DSS netop opfyldt sin funktion ved at sikre belæg, ofte inklusive udtaleangivelser, på et bredt spektrum af ord, ikke kun centrale ord for dialekterne og de dialekttalendes dagligdag, men også på ord der ikke har været helt så centrale i dagligdagen, men som det alligevel kan være rimeligt at medtage i ordbogen. Det gælder fx et ord som *granit*. Der findes i alt tolv svar fra meddelere på ordet i seddelsamlingen, og heraf er de ni blevet til på foranledning af DSS (det bemærkes at ordet ikke forekommer i CorDiale).

4.2 De fraseologiske spørgelister

Et andet nyt hjælpemiddel der blev taget i brug i perioden 1926-32 for at tilvejebringe et mere dækkende og realistisk sprogligt materiale til udarbejdelse af Ømålsordbogen, var de fraseologiske spørgelister, der blev udarbejdet løbende, bogstav for bogstav. Den første liste blev udarbejdet af Ellen Raae i løbet af 1930 med udgangspunkt i Videnskabernes Selskabs Ordbogs fraseologiske stof og med inddragelse af Mikkel Kristiansens samlinger fra Vestfyn. Den anden blev udarbejdet bogstav for bogstav af Udvalg for Folkemaals mest betroede lokale meddeler, Anna Pedersen fra Strøby sogn på Stevn, i perioden maj 1931 til august 1932, med udgangspunkt i det tilsvarende stof i Feilbergs jyske ordbog (1886-1914) og med inddragelse af Anna Pedersens egne sjællandske udtryk (jf. Andersen 1932a:186). Anna Pedersen blev honoreret med kr. 1,50 i timen for udarbejdelsen, som hun i alt brugte 301 timer på, dvs. at hun i alt fik kr. 451,50. Det bemærkes at Anna Pedersen sideløbende udførte andre opgaver for Udvalget, bl.a. be-

svarede hun samtidig sin ”egen” fraseologiske spørgeliste i form af udfyldte lydskrevne sedler, og hun afleverede også nogle manglende besvarelser af DSS. Hun fik som altid 10 øre pr. seddel. Hendes besvarelse af den anden fraseologiske spørgeliste beløb sig til i alt 4715 sedler, dvs. i alt kr. 471,50 (jf. Udvalg for Folkemaals Spørgelisteprotokol s. 8 og s. 120).

Den første fraseologiske spørgeliste omfattede faste udtryk og talemåder med et verbum som kerne, dvs. først og fremmest (trykstabs)kombinationer med præpositioner og adverbier (fx *falde i med ngn, kaste af sig, slippe op, tage fra*), inklusive reflexive konstruktioner (fx *se sig møt på*), men den indeholdt også forskellige andre forbindelser af ganske blandet type (fx *sidde i en god forretning, se skoven for bare træer, se højt* (’være hovmodig’), *slå en sladder af, slå brød op*). Den anden spørgeliste bestod omvendt af faste forbindelser med et substantiv som kerne (fx *det tog både nætter og dage, han lever ikke natten over, den som gemmer til natten gemmer til katten*). Som det fremgår, var denne anden liste i langt højere grad end den første præget af talemåder eller ordsprog.

Poul Andersen udarbejdede en grundig vejledning med eksempler i Danske Folkemaal til begge spørgelister (jf. henholdsvis Andersen 1930 og Andersen 1932b). Instruksen var den samme for begge lister. Meddelerne blev bedt om at optegne:

- I. De Udtryk i Dialekten, der svarer til Udtryk i Spørgeheftet.
- II. De Udtryk i Dialekten, der betyder det samme som i Spørgeheftet staaende Udtryk, men har en anden Form.
- III. De Udtryk i Dialekten, der er af samme Form som i Spørgeheftet staaende Udtryk, men har en anden Betydning eller flere Betydninger. (Andersen 1932b:11)

Poul Andersen taler her om hæfter, men der var ikke tale om samlede hæfter. Begge hæfter var alfabetisk ordnede og var delt op efter bogstav, så meddelerne ikke nødvendigvis behøvede at besvare hele listen på én gang, hvilket formodentlig var en fornuftig disposition eftersom antallet af fraser var betragteligt. Bogstav S – det største bogstav i alfabetet – i den første fraseologiske spørgeliste omfatter fx 69 kvartblade med hver ca. 20-22 betydninger, dvs. mindst 1380 betydninger som der skulle tages stilling til. Ved verbet *se* blev meddelerne bedt om at forholde sig til 46 forskellige ordforbindelser (fra fx *se bort over se hellere* til *se nøje på skillingen, se sig gal på* og *se før man tror det*) med i alt 83 betydninger (under forbindelsen *se ved* fx 1. ’se ved hjælp af’ og 2. ’se til’, fx *se surt ved, se skævt ved*). Og bogstav K i samme spørgeliste består af 30 kvartblade, dvs. mindst 600 betydninger.

Et kig i Spørgelisteprotokollen viser at meddeleren Meta Nielsen i Tune sogn brugte ca. halvandet år, fra juni 1931 til december 1932, på at besvare næsten alle bogstaver i den første fraseologiske spørgeliste. Optegnelsen resulterede i 739 kvartblade á ca. 25 linjer hver, og arbejdet blev honoreret med i alt 603,50 kr., der blev udbetalt løbende ved aflevering. Der har altså været tale om et betydeligt arbejde, ikke kun for

meddeleren, der i dette tilfælde altså kun besvarede den første fraseologiske spørgeliste, men også for medarbejderne på kontoret, der efterfølgende skulle udskrive hver enkelt betydning eller ordforbindelse på en seddel med oplysninger om meddeler, sogn, opslagsord samt forlæg/kilde (dvs. fraseologisk spørgeliste I eller II).

Fordelen ved de fraseologiske spørgelister var at de ikke krævede kendskab til lydkrift (jf. Andersen 1932a:186). Til gengæld var der tale om en forholdsvis stramt styret proces, hvor meddelerne blev præsenteret for temmelig detaljerede ordforbindelser og betydningsbeskrivelser. En god besvarelse krævede med andre ord at meddeleren kunne tage selvstændigt stilling til de præsenterede ordforbindelser og ikke mindst kunne sige nej til at en given ordforbindelse, der af naturlige grunde blev præsenteret i almindelig retstavet rigsmålsortografi, var kendt, vel at mærke ikke i rigsmål, men i dialekten. Det fraseologiske eksempelmateriale i besvarelserne kunne også nemt blive gentagelser i finit form af det infinitte forlæg meddeleren blev præsenteret for i spørgelisten (jf. Hovmark 2004:7ff.). De fraseologiske spørgelister havde således mange træk til fælles med de alfabetiske ordlister som man ellers havde lagt afstand til med udarbejdelsen af DSS.

Baggrunden for fremstillingen af de fraseologiske spørgelister var imidlertid en erkendelse af at man ikke rigtig fik fat på det fraseologiske stof ved brugen af DSS (jf. Andersen 1932a:185f.). Selvom om processen på nogle punkter altså kan siges at have haft visse metodologiske svagheder, må man samtidig sige at initiativet har resulteret i at Ømålsordbogens seddelsamling faktisk er meget rig på fraseologisk materiale. Man skal i den forbindelse dog være opmærksom på at de fraseologiske spørgelister først og fremmest sigtede mod at indsamle faste forbindelser (idiomer og talemåder), ikke løsere kombinationer. I introduktionen til den første fraseologiske spørgeliste i Danske Folkemaal, forsøger Poul Andersen omhyggeligt at gøre det klart for meddelerne hvad de skal tage med på listen. De skal fx medtage *brødet slap op*, men ikke *drengen slap op af kælderen*, de skal medtage *de kører ind i dag* (dvs. 'bringer kornet ind'), men ikke *han kører ind på torvet*, og de skal medtage *det faldt i med dårligt vejr*, men ikke *drengen faldt i vandet*. Men som det fremgår af de eksempelbesvarelser der blev bragt i selv samme vejledning (Andersen 1930:82-87), indbragte besvarelserne af især den første liste også en række af de ordforbindelser der egentlig var for "løse", måske netop fordi den fremlagte skelnen mellem fast og mere løs forbindelse ikke nødvendigvis var klokkeklar for en almindelig meddeler, og i øvrigt heller ikke altid var eller er det teoretisk (jf. Andersen 1930:79). Fx kan man se at der medtages en række såkaldt "almindelige" ordforbindelser med retningsadverbier under Hans Larsens (Lille Lyngby sogn i Nordsjælland) besvarelse af *køre*, fx *de er kørt ind på gårdspladsen, nu kan du godt køre frem (til næste sædhob, under indkørsel af sæd), de to biler kørte sammen*. Det kan man være glad for i dag, for det betyder at Ømålsordbogens ældre seddelsamlinger også rummer eksempler på mere almindelig fraseologi, og på variationer i disse konstruktioner. Under *køre ud* anfører Hans Larsen fx ikke kun *køre møg ud*, som er den betydning

der bl.a. anføres i spørgelisten ('føre ud på vogn'), men også følgende supplerende eksempelmateriale, hvoraf især det sidste er interessant både syntaktisk og semantisk: *vi skal snart få det kørt ud; sæden blev kørt for tidlig ind (i laden) og tog varme, og man måtte til at køre ud på den igen* (Andersen 1930:86; jf. Hovmark 2007:49f.). Besvarelsenerne kan også forme sig som længere forløb, fx ved Jens Jensens (Keldby sogn på Møn) besvarelse af forbindelsen *bide næsen af: jeg spør ikke manden selv om noget, uden jeg er pisket til det, for han er jo færdig at bide næsen af mig, hver gang jeg gør det*; eller tilsvarende ved forbindelsen *binde sig til: hvor det gør mig ondt for de mennesker, at de nu skal forlade det sted (= hjem), som de føler dem saa bundet til* (Andersen 1930:87).

I virkeligheden skulle det hurtigt vise sig at redaktionen også havde god brug for fraseologisk materiale af den mere almindelige type og for længere tekster og talesprogsforløb, i og med at ordbogen jo også skulle give en leksikalsk beskrivelse af de små funktionsord, dvs. adverbier, præpositioner og konjunktioner. Det problem omtales flere gange i papirer fra begyndelsen af 1950'erne, fx i et udkast til en ansøgning til Carlsbergfondet fra 1953 (jf. Hovmark 2006:140), og ligeledes i årsberetningen fra – formentlig – 1952, hvori det hedder:

Grammafonarkivets Ømålsplader skal aflæses og Tekster tilrettelægges som Sætningsmateriale til Supplering af Ordbogens Materiale af gram. Småord o. l.

Problemet er i den endelige redaktion blevet om ikke løst, så dog afhjulpet forholdsvis tilfredsstillende takket være de båndoptagelser som i årenes løb er blevet aflæst og lagt ind i ordbogens tekstdatabase. En række af disse optagelser er siden lagt på nettet i form af det såkaldte CorDiale-korpus, hvor enhver kan søge i dem efter et væld af kriterier (jf. Gudiksen & Hovmark under udgivelse, Scheuer 2004; i skrivende stund kan CorDiale lettest nås via et link på Afdeling for Dialektforsknings hjemmeside). Men alt i alt må man sige at de fraseologiske spørgelister har sikret et rigt fraseologisk materiale fra de traditionelle dialekter i Ømålsordbogens samlinger.

4.3 De nye indsamlingsmetoders baggrund

De nye indsamlingsmetoder var altså i høj grad motiveret af et behov for at skaffe et mere dækkende materiale, ikke mindst ordforråd, til brug for udarbejdelsen af Ømålsordbogen. Valget af de specifikke metoder, herunder især DSS, var imidlertid ikke tilfældigt. Først og fremmest spillede Skautrups prisopgave en rolle, men bestemte strømninger og publikationer inden for datidens danske og europæiske dialektologi anføres også som inspiration. Poul Andersen nævner fx selv den tyske Wörter und Sachbevärgelse i forbindelse med beskrivelsen af den kommende Ømålsordbog som både sproglig og saglig (Andersen 1939:23), og eftertiden har troligt gentaget denne forbindelse (fx i *Ømålsordbogens Tillægsbind*:1). Vi vil forsøge at indkredse disse inspira-

tionskilder lidt nærmere i det følgende, og vi vil i den forbindelse gerne argumentere for at de mere teoretiske dele til stadighed måtte vige for praktiske hensyn i forbindelse med optegnelses- og redaktionsarbejdet.

Der er ingen tvivl om at den tyske Wörter und Sachen-forskning spillede en stor rolle som ideologisk ramme omkring tilrettelæggelsen af Ømålsordbogen som en sproglig-saglig ordbog. Det fremgår både af kilderne og af den måde indsamlings- og redaktionsarbejdet blev tilrettelagt på. Noget tyder imidlertid på at den specifikke Wörter und Sachen-forskning ikke var den direkte eller eneste inspirationskilde, og at den først blev en del af selvforståelsen ved Udvalg for Folkemål i begyndelsen af 1930'erne. Poul Andersen nævner Wörter und Sachen i beretningen fra 1939 (Andersen 1939:23f.), men ikke i beretningen fra 1932. Skautrup nævner den dog i 1932, og Poul Andersen og det øvrige miljø omkring Udvalg for Folkemaal, Universitets-Jubilæets danske Samfund osv. må også have kendt til den på det tidspunkt, da den også omtales i udkastet til en stor ansøgning med Danske Folkemindesamling om et stort kulturgeografisk atlasprojekt til Carlsbergfondet i 1932 (jf. Rigsarkivet).

Tidsskriftet *Wörter und Sachen* blev imidlertid grundlagt så tidligt som i 1909. Men ingen danskere publicerer i tidsskriftet før romanisten Kristoffer Nyrup i 1929 skriver en kort artikel på to sider om ”Normannisch *terre*” i bind 12. Da Brøndum-Nielsen afholder sin forelæsningsrække om dialektforskning i 1920, nævnes bevægelsen tilsyneladende ikke (Brøndum-Nielsen 1927). Det man er optaget af i Danmark, er dels sproghistoriske aspekter samt lyd- og formbeskrivelse, både inden for dialektologien og inden for nordisk filologi generelt (jf. Kristensen 1920, Gregersen 1991.1:159) – og som vist er det også netop lyd og form der fokuseres på af Udvalg for Folkemaal i den første indsamlingsperiode (1909-1922). Det skal i den sammenhæng bemærkes at dialektologien som disciplin generelt var højt prioriteret og respekteret, og var det allerede i slutningen af 1880'erne da Marius Kristensen studerede ved universitetet (jf. ”Dialektstudiet kom man ikke let uden om, det laa i Luften”, Andersen 1942:36; jf. også Knudsen 1941:1), bl.a. fordi dens resultater kunne bruges i den sammenlignende sproghistorie. En artikel af Marius Kristensen med titlen ”Nogle Synspunkter for Dialektstudiet” publiceret i *Danske Studier* er et glimrende eksempel på dette (Kristensen 1920). Hos Brøndum-Nielsen 1927 ligger fokus endvidere på dialektkort og -grænser (jf. fx Brøndum-Nielsen 1927:13) – det som diskuteres, er grænsernes status, sprogpåvirkning og sprogforandring samt årsagerne hertil (fx økologiske, kulturelle og historiske, jf. fx Brøndum-Nielsen 1927:33-37). Den centrale teoretiske og metodiske tilgang til dialektologien var med andre ord dialektgeografien, sådan som den var blevet formuleret omkring århundredskiftet af fx Jules Gilliéron i Frankrig (jf. Auer 2005:6).

Men med Skautrups værk køber Udvalg for Folkemaal også nogle nye tanker om hvordan et samlet ordforråd bedst kan beskrives og forstås. Disse tanker blev som sagt hurtigt påhæftet slagordet ”ord og sag” (jf. Møller 1965:128), men det er værd at bemærke at Skautrup heller ikke henviser til Wörter und Sachen i 1927. Han henviser

derimod til den franske filosof Adolphe Francks motto: "faire l'inventaire du langage, c'est donc faire l'inventaire de l'esprit lui-meme et de toutes les connaissances qu'il a pu acquérir par le raisonnement ou par l'expérience" samt til en artikel i tidsskriftet *Neue Jahrbücher* fra 1911 af den tyske sprogforsker Friedrich Kluge, hvori det med løftet pegefinger hedder at "Die Lautlehre darf immer nur den Rang einer Hilfswissenschaft beanspruchen. Wehe dem, der nicht die Schule dieser Hilfswissenschaft durchgemacht hat! Doch wehe auch dem, der ganz in ihr aufgeht" (Skautrup 1927-79:15). Den overordnede tanke der fremføres, er altså den ganske enkle at man ikke skal interessere sig ensidigt for sprogets form på bekostning af indholdet, og slagordet er måske ikke "ord og sag", men derimod "ord og kultur", dvs. den socio-kulturelle kontekst sådan som den ytrer sig i både ting og tanker. Det tidsskrift som Skautrup begynder at udgive med H.P. Hansen i 1932 da Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning oprettes, kaldes da også netop *Sprog og Kultur*.

I det første nummer af *Sprog og Kultur* findes i øvrigt første del af en saglig spørgeliste om møller, og en introduktion til spørgelister generelt. Heri gentages argumenterne fra *Et Hardsysselmaal*, og Wörter und Sachen nævnes også kort – men mest som en reference i forbindelse med et eksempel fra en af de spørgelister der blev udarbejdet ved Landsmålsarkivet i Uppsala:

"Listerne udgør en sammenhængende, af mange billeder ledsaget text med en række spørgsmål, hvorigennem såvel det sproglige (ordene) som det rent saglige (tingene), det tekniske, søges oplyst. Her er vi altså *ude over det snævert sproglige*, det er ordet *og* tingen, almuekulturen i det hele taget, man vil vide besked om, – Wörter und Sachen for at anvende et kendt udtryk"

(Skautrup 1932:46, Skautrups fremhævelser)

Argumenterne hos Skautrup er stort set de samme som i Poul Andersens første beretning fra samme år (1932a). Andersen nævner også "Landsmålsarkivets frågelistor" i forbindelse med DSS (Andersen 1932a:172, note 1), ligesom begge omtaler tyske spørgelister. Hos Skautrup anføres Marius Kristensens ordliste også som et eksempel på en (for) snæver metode, der kun belyser "lydlige eller morfologiske fænomener" (Skautrup 1932:45). På dette tidspunkt har en ny diskurs tydeligvis meldt sin ankomst inden for det dialektologiske miljø i Danmark og andre steder, en diskurs som fokuserede på ordenes (indbyrdes) betydningsrelationer og på sprogets kulturelle forankring. I Danmark synes denne diskurs imidlertid ikke at have været knyttet til noget særligt teoretisk program, i hvert fald ikke i begyndelsen, snarere til metodologiske og praktiske spørgsmål i forbindelse med indsamling og dokumentation af de traditionelle og truede dialekter.

Noget af det teoretiske stof der indgår i pakken fra Skautrup, er en opdeling af ordstoffet i konkreter og abstrakter. I Poul Andersens vejledning til DSS skelnes der fx mellem Ting og Begreb, med sidstnævnte i parentes (jf. afsnit 4.1). Her er den direkte inspirationskilde Vilhelm Grundtvigs bog *Begreberne i Sproget* (Grundtvig 1925), der

var en beskrivelse af den hidtidige såkaldte ordforskning i europæisk litteratur, med synonymik og ordgeografi som centrale dimensioner. Skautrup har også en kort, men vigtig diskussion af den franske sprogforsker og stilistiker Charles Ballys *Traité de stylistique française* (1909). Det som Skautrup fører videre i sit eget arbejde, er groft sagt en opstilling af ordforrådet som ikke er alfabetisk, men ordnet tematisk eller begrebsligt (Skautrup 1927-79:13f.; jf. afsnit 4.2).⁵ Skautrup valgte den tematiske, begrebslige opstilling i emner (abstrakter og konkrete) fordi han vurderede at det var en frugtbar måde at ordne og kategorisere ordstoffet på, fx ordforrådet i en dansk dialekt som hardsysselmålet. Til gengæld forholder han sig kritisk til den mangelfulde behandling af konkreterne hos Bally og andre, og han understreger også at beskrivelsen af et ordforråd ikke kan basere sig på en universel begrebstaksonomi, men må tage udgangspunkt i den gruppe af sprogbrugere som man beskæftiger sig med.

Denne tematiske tilgang til behandlingen af ordforrådet kom helt konkret til at præge fx DSS (jf. afsnit 4.1), men fik også videre konsekvenser for hele tilrettelæggelsen af indsamlings- og redaktionsarbejdet ved Udvalg for Folkemaal. Det er imidlertid typisk at vægten i DSS, og for den efterfølgende opstilling og behandling af det indsamlede materiale i 61 saglige emner (jf. *Ømålsordbogens tillægsbind*:5), ligger på det konkrete i form af ting (redskaber) og handlinger. Abstrakte emner som ”sansning og følelse” og ”væsen og adfærd” blev aldrig sagredigeret. Det er også karakteristisk at en række af de abstrakte emner knyttes til mere konkrete forhold i landbokulturen. Et emne som ”form og konsistens” har fx tilføjelsen ”(herunder jordsmon og terrænforhold)”, ligesom et emne som ”farve og lød” har tilføjelsen ”(herunder husdyrs lød og aftegnninger)” (jf. *Ømålsordbogens tillægsbind*:5). Forankringen og fællesnævneren ligger i landbo- (og fisker-)kulturens livsverden i hele dens mangfoldighed i arbejde og fritid sådan som den afspejler sig i ordforrådet. Skautrup anfører at en såkaldt ”ideologisk ordbog må bygges op indefra for hvert folks vedkommende” (Skautrup 1927-79:14), og det er det som man fornuftigt nok gør: beskriver de ord og emner som rent faktisk spiller en rolle for de dialekttalende, eller: tager udgangspunkt i de emner som de dialekttalende har ord for.

Det var tilsyneladende især Kristen Møller der på lang sigt blev præget af det leksikalske og af ordene begreb, konkret, abstrakt og synonym, både teoretisk og praktisk (jf. fx Møller 1965:133 og 137, Møller 1959). Opdelingen i konkrete og abstrakter dukker i rendyrket form også op i en emneinddeling af Feilbergs ordbog af Ella Jensen i 1940’erne, hvor Ballys klassifikation udnyttes systematisk ved de abstrakte emner, og opdelingen dannede ligeledes rammen for forskellige diskussioner på redaktionen. Diskussionerne var dog nærmere af praktisk leksikografisk art og handlede om hvordan man kunne ordne stoffet i såkaldte ”synonymkredse”, inklusive angivelse af hovedsy-

---

⁵ Bally spillede en rolle som en af strukturalismens fødselshjælpere (han var fx med til at udgive de Saussures *Cours de linguistique générale*; jf. fx Gregersen 1991), men det er næppe som sådan Skautrup ser eller forholder sig til ham i begyndelsen af 1920’erne.

nonym, typer af henvisninger, osv. Det er netop Kristen Møller der i begyndelsen af 1950'erne udarbejder et udførligt notat om Ømålsordbogens behandling af synonymmer, hvori han argumenterer for at en nogenlunde konsekvent synonymik kun kan gennemføres i de såkaldte handlingsemner, i modsætning til begrebsområderne (også kaldet synonymmemner i årsberetningen for 1952), bl.a. fordi man ”i sin tid begik den fejl [...] at udtage en del abstrakte emner med uklare grænser (sanse, tænke, tale, bevægelse, ordspr., talem., form)” (notat, Ømålsordbogens arkiv). Det fremgår også af Møllers notat at det teoretiske fundament for ordenes indbyrdes relationer nok var ret spinkelt og uudviklet.

Det som Poul Andersen lægger vægt på i 1939, er da heller ikke opdelingen i konkreter og abstrakter, men derimod en beskrivelse af Ømålsordbogen som en ordbog der fokuserer på den *materielle* folkekultur – i modsætning til Feilberg der havde en stor styrke i det folkloristiske (jf. Andersen 1939:24f.) (hvilket dog ikke er ensbetydende med at det folkloristiske er fraværende i Ømålsordbogen – tværtimod gives der mange oplysninger om folketro, skikke, fester osv.). Ømålsordbogens emneopdeling og vægtning af det saglige afspejler en tæt forbindelse mellem dialektologien og etnologien. Udvalg for Folkemaal opstod som nævnt som en afdeling af foreningen Danmarks Folkeminder (der holdt til på Dansk Folkemindesamling) og havde dermed i sit udspring tætte forbindelser til den ikke-materielle folkelivsforskning og indsamlingen af den (jf. afsnit 1). I løbet af 1930'erne blev forbindelserne til den materielle genstandsforskning og etnologien til gengæld forstærket gennem arbejdet med de saglige emner.

Poul Andersen nævner selv at DSS blev udarbejdet forholdsvis hastigt, og at listen egentlig skulle have været mere udførlig, dvs. have indeholdt spørgsmål af sproglig og saglig art og evt. billedstof (jf. billedhæftet og den oprindelige idé om spørgebogen), som fx i de svenske dialektforskeres spørgelister (jf. Andersen 1932a:172). Man havde tilsyneladende allerede lavet nogle indledende øvelser i form af bl.a. en lille spørgeliste om hørrens forarbejdning, der d. 30. september 1926 blev sendt til tre velkendte og pålidelige meddelere: Mikkil Kristiansen, Anna Pedersen og Gunnar Sørensen, formodentlig for at blive afprøvet. Denne liste kan have været en del af den kommende DSS – eller et første eget forsøg på en sproglig-saglig spørgeliste (DSS omtales første gang i Besøgs- og mødeprotokollen d. 1. november 1926). Visionen om mere detaljerede og sammenhængende saglige spørgelister blev dog senere til virkelighed. Allerede i det første bind af Danske Folkemaal fra 1927 var der en redegørelse for benævnelser på heste og køer med spørgsmål til læserne (Raae 1927), og man begyndte snart at bringe mere udførlige enkeltspørgsmål på den såkaldte spørgeside, men først i 1932 fremstillede man det første egentlige spørgehæfte efter det svenske forbillede. I perioden 1932-57 fremstillede man i alt 19 spørgehæfter om fx tærskning, pløjning, vogntyper, husdyrenes røgt, hø- og kornhøsten, mælken og dens produkter, vævning og kalenderdage (jf. Andersen 1965:114). De fleste af disse spørgelister forelå både som særtryk og som dele af Danske Folkemaal. Dertil kommer en række fagordslister, ligesom man senere

benyttede sig af de spørgelister som fra 1940'erne og frem blev udarbejdet ved Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser (NEU), en nyoprettet afdeling under Nationalmuseets Folkemuseum der varetog indsamling af etnologiske data om den materielle folkekultur. Svend Jespersen fik ansættelse ved NEU i 1941 og videreførte her de erfaringer man havde gjort sig på Udvalg for Folkemaal (jf. Jespersen 1943). NEU's første spørgeskort blev udarbejdet i løbet af 1939, og det første egentlige spørgehæfte udkom i 1941 (Jespersen 1943:14).

Man var ikke etnologer ved Udvalg for Folkemaal, men man blev alligevel på visse punkter del af den dominerende strømning inden for etnologien ca. 1930-1960 der fokuserede på kortlægningen af de enkelte genstande, deres form, funktion og geografiske udbredelse, og på hvad genstandene kunne fortælle om forskellige kulturers udvikling, samspil og variation (jf. Stoklund 2003a:10 og 20; Jespersen 1943 er netop et godt eksempel). I 1939 siger Poul Andersen fx:

det maa anses for uholdbart at beskrive fx Betydningen af en Række Vogntermini [...] uden ogsaa at have et nøjagtigt Kendskab til og give en nøjagtig Beskrivelse af Vognens Indretning [...]; og der er ved disse som ved en Mængde andre saglige Fænomener meget væsentlige Forskelle indenfor Ømaalsomraadet.
(Andersen 1939:24)

Samme sted skriver Poul Andersen også følgende:

Ømaalsordbogen er et sprogligt Arbejde, og det vil ikke uden en lang Forberedelse kunne blive ogsaa et etnologisk Arbejde. Det maa her erindres, at Arbejdet paa Ømaalsordbogen er vokset ud af den ældre Generations lyd- og formhistoriske Filologi og den klassiske Fonetik; og det har fra første Færd og til dette Øjeblik været Filologer, der har præget Forarbejderne. Men omvendt har netop det leksikalske Arbejde ganske naturligt tvunget Filologerne mere og mere over i Retning af den deskriptive Etnologi.
(Andersen 1939:24)

I Sverige beskriver dialektologen Lars Levander en tilsvarende udvikling omkring 1930, dvs. en udvikling af dialektologien hvor det sproggeografiske udgangspunkt kombineres med etnologisk genstandsforskning og ord og sag-tankegang. Det kulturhistoriske aspekt må inddrages i den dialektgeografiske undersøgelse, og undersøgelserne må tilrettelægges med udgangspunkt i hvordan centrale begreber udtrykkes i det enkelte sprog i bestemte lyd- og formmæssige ordtyper (Levander 1936:3 og 52). I virkeligheden er det stadig det udviklingsmæssige perspektiv der anlægges – det anses blot for utilstrækkeligt at forklare udviklingen ved hjælp af rene lydlove. Den geografiske tilgang er også bibeholdt, ligesom det er tilfældet i den etnologiske genstandsforskning (jf. Stoklund 2003b:15-18 om den ”kartografiske fascination”) – Svend Jespersen (1943:17) taler ligefrem om at ”det er i Virkeligheden for en Del først overfor et saadant meget broget

og nuanceret Materiale [dvs. besvarelsene af de saglige spørgelister], den geografiske Betragtningssmåde viser sig som den vidunderlige Metode, den virkelig er”.

I 1965 fremhæver Kristen Møller stadig den snævre sammenhæng mellem filologi og etnologi, og han hævder ligefrem at der ingen principiel forskel er mellem de to forskningsgrene: Ord og sag hænger jo sammen (Møller 1965:129). På et møde i Udvalget d. 17. september 1938 forsvarede både Marius Kristensen, Brøndum-Nielsen og Hammerich Poul Andersens fremlagte plan om en ”Gennemarbejdelse af Stoffet i Emnegrupper”, hvorimod den måske mere praktiske og resultatorienterede Gunnar Knudsen ”mente at man måske burde gøre mindre ud af den saglige Detalje og fremhævede at der jo også burde være noget der skulde søges i andre Bøger” (jf. Rigsarkivet). Denne lidt oversete indflydelse fra etnologien betød altså at den systematiske saglige emnebehandling blev prioriteret højt, noget som efterhånden tog temmelig meget af redaktørernes tid og fortsatte helt frem til 1954. Som det fremgår af citatet fra 1939 (Andersen 1939:24) understreger Poul Andersen imidlertid også at Ømålsordbogen trods alt først og fremmest ville blive et sprogligt arbejde, ikke et etnologisk. Dette gør sig også gældende for den endelige redaktion (jf. Pedersen 1994).

Hvis man sammenligner Poul Andersens to beretninger fra 1932 og 1939 (Andersen 1939), er den første præget af den store praktiske indsamlingsaktivitet, mens den sidste er langt mere reflekterende og teoretiserende. Poul Andersen nævner ikke blot Wörter und Sachen eksplicit i 1939, han diskuterer også en mere systematisk lydoptegnelse og -gengivelse (fx med henvisning til Troubetzkoy, Martinet, Hjelmlev og Uldall; jf. Andersen 1939:35), og på den leksikografiske front har han nærlæst to store tyske forbilleder inden for dialektleksikografien, nemlig Mensings slesvig-holstenske ordbog (1927-35) og Mecklenburgisches Wörterbuch, der begyndte at udkomme i 1937 (begge inddrog idéerne fra Wörter und Sachen). Det var også Mensing der blev nævnt ved mødet i Udvalget d. 17. september 1938 hvor planerne om en sagredaktion blev fremlagt. Det teoretiske apparat bliver tydeligvis mobiliseret. Men der kan efter vores opfattelse være grund til at påpege at det ikke var teorierne – hverken strukturalismen eller Wörter und Sachen – der startede det hele eller styrede slagets gang i alle henseender. Valget af Skautrup i 1926 var først og fremmest et mildt opgør med det ensidige fokus på lyd og form (til brug for komparative udviklingsstudier), og heroverfor prioriterede man en mere dybtgående beskrivelse af afgrænsede sprog i en afgrænset periode. Det måtte man nødvendigvis fordi man i den praktiske position man befandt sig i, nemlig udarbejdelsen af en stor dialektordbog, (som altid) havde behov for at skaffe materiale, især om ordene og deres betydning og brug. Skautrup tilbød i den situation både et forholdsvis enkelt, snusfornuftigt ræsonnement og konkrete metoder, der fx udmøntede sig i DSS, de fraseologiske spørgelister og senere også de saglige spørgelister. Man kan derimod ikke sige at den dybtgående beskrivelse med fokus på ordenes kulturelle forankring fik en tung teoretisk tilknytning eller på dette tidspunkt gav anledning til videre overvejelser om sprog og kontekst (fx i retning af sociolingvistikken).

5 Forholdet til meddelerne

5.1 Rekruttering af meddelere

Da Uff blev oprettet, udnyttede man de kontakter der allerede var etableret af Dansk Folkemindesamling, og man søgte også at hverve nye medlemmer gennem artikler henvendt til folkemindeinteresserede og lokalhistorikere (Kristensen 1909a, Brøndum-Nielsen 1915).

Den første tid efter reorganiseringen koncentrerede man sig som sagt om ordliste-optegnelserne ved udsendte studenter, men i 1924 begynder man at overveje hvordan man kan rekruttere nye meddelere, fx vedlægger man en lille spørgeliste med medlemsleveringen til Danmarks Folkeminders medlemmer. De nye store planer kræver imidlertid mange nye hjælpere, og i 1926 beslutter man sig for at udgive et tidsskrift, Danske Folkemaal, for at komme i kontakt med en større kreds af dialekttalende og dialektinteresserede.

Det første hæfte af tidsskriftet udkommer i januar 1927. I forbindelse med lanceringen blev der trykt en ”Meddelelse fra Udvalg for Folkemaal” beregnet til at indlægges i de hæfter Uff sendte ud for at skaffe abonnenter. Meddelelsen er underskrevet ”Redaktionen” og er formentlig skrevet af Poul Andersen, der var blevet valgt til redaktør (mens formanden, Marius Kristensen var tilsynsførende).

Meddelelsen orienterer om at indsamlingen er godt i gang, og at der bl.a. er etableret en seddelsamling med 75.000 sjællandske, fynske og lolland-falsterske ord, men at der til et ordbogsværk som det planlagte ”Ordbog over de danske Ømaal” kræves samlinger af meget større omfang, som det er på høje tid at indsamle. Derfor har:

Uff besluttet at udgive et lille, billigt Tidsskrift DANSKE FOLKEMAAL der skulde blive det længe savnede Mellemlid mellem Uff og dets Meddelere, og som skulde bringe Udvalget i Forbindelse med en langt større Kreds af dialektinteresserede og dialekttalende.

Det fremgår endvidere af meddelelsen (og af det redaktionelle forord i første hæfte af Danske Folkemaal) at Danske Folkemaal har et dobbelt formål. Det skal for det første:

bringe Bud til Læseren om vore Dialekter og Dialektforskningens Resultater ved Artikler og smaa Afhandlinger om alt vedrørende vore Folkemaal i en populær og letlæselig Form skrevet af en Stab af Bidragydere, blandt hvilke der befinder sig saavel Danmarks dygtigste og bekendteste Sprog- og Dialektforskere som Landets bekendte og skattede Dialektforfattere.

For det andet skal læseren også være ”Medarbejder”. Læseren er velkommen til at komme med kritik af tidligere trykte artikler, for: ”Sagen er jo den, at enhver dialekt-

kyndig eller -talende ved noget af Interesse, ja, tit ved noget, som andre ikke ved eller ikke husker, og som det derfor er af største Interesse at faa optegnet”.

Uff bruger en hel del kræfter og penge på agitationen for Danske Folkemaal da det første hæfte udkommer 22. januar 1927. Hæftet sendes i stort antal både til aviserne og til kredse der må antages at omfatte potentielle meddelere til Uff, alle med et girokort og den ovennævnte Meddelelse (eller en anden, tilsvarende udgave) vedlagt. Man udsender således 452 eksemplarer til Dansk Folkemindesamlings meddelere, ca. 100 til *Fortid og Nutids* abonnenter og 500 eksemplarer til ”Stednavnelærere”, dvs. lærere der var meddelere for Stednavneudvalget (Knudsen 1935:30). Desuden henvender man sig til ODS’s meddelere, dvs. personer der havde besvaret spørgsmål fra ordbogen udsendt gennem pressen.

I forbindelse med lanceringen af Danske Folkemaal skriver Uff endelig til højskole- og seminarieforstandere. Formålet er dels at skaffe abonnenter blandt eleverne, dels – og mest eksplicit udtrykt i henvendelsen til seminarierne – at skaffe lokale medarbejdere til indsamlingen: ”Jeg har i Arbejdet haft en udmærket Støtte i mange år af vore Landsbylærere (skriver den seksogtyvårige Poul Andersen, eller er det trods alt Marius Kristensen der er forfatteren?), der jo forener de to for Optegnelse nødvendige Forudsætninger: boglig (sproglig) Dannelse og Ophold mellem de dialekttalende”, og derfor anmodes forstanderne om at gøre eleverne bekendt med at Uff har brug for hjælp med indsamling og optegnelse af dialekter ved en ny stor indsamling der er ved at blive iværksat.

Det ser ikke ud til at der kom noget videre ud af henvendelsen til seminarierne, men generelt var udsendelsen en succes – man fik mange nye meddelere og meget nyt materiale. Poul Andersen kunne senere i 1927 rapportere at der indtil da havde været bragt 21 spørgsmål i Danske Folkemaal, og som svar på dem var der indkommet ca. 325 besvarelser, hvoraf mange rummede ikke alene svar på spørgsmålene, men også ret omfattende ordsamlinger. Alt i alt skaffede Danske Folkemaal i løbet af det første halve år Udvalget omkring ”175 nye meddelere” og ”8000 Ord” (Andersen 1927c:106-108).

I 1927 får Danske Folkemaal 314 betalende abonnenter samt 8 friabonnenter (til meddelere). Det er altså en stor del af abonnenterne der er interesserede lægfolk. Det følgende år er der en svag stigning i antallet af abonnenter, men herefter falder antallet af abonnenter gradvis: I 1935 er der således 200 abonnenter og i 1940 127. Endnu længere ned kommer abonnentantallet efter krigen, men da var Danske Folkemaal også på vej til at blive et dialektologisk fagtidsskrift.⁶

Danske Folkemaal har – foruden de forskellige former for vejledninger i dialektoptegnelse, bl.a. vejledningen til hvordan DSS udfyldes (jf. Andersen 1927a, 1927b og 1930)

---

⁶ Med hensyn til Danske Folkemaals historie, herunder ændringerne i indhold, se Pedersen 2000, særligt s. 11.

– to typer stof der særlig har skullet appellere til de dialekttalende. Den første er de saglige beskrivelser, den anden er spørgesiden. I den første årgang findes fx to artikler om hørrens behandling (oprindeligt spørgelistebesvarelser, jf. afsnit 4.2). De er skrevet af to af Uff's "stjernemeddelere": Anna Pedersen og Mikkel Kristiansen. De to meddelere har grebet opgaven an på forskellig måde: Anna Pedersens beskrivelse er affattet på almindeligt skriftsprog, men med de dialektale fagord i lydskrift; Mikkel Kristiansens er skrevet med hans egen ret konsekvente dialektortografi. De to besvarelser har sikkert været tænkt som modeller (og opmuntring) for kommende meddelere. Der er i første årgang også et eksempel på en mere frit komponeret beskrivelse, som dog sikkert også har skullet have en modelfunktion ud over det folkeoplysende, nemlig "Fedegrisen" af Karoline Graves (om husmændenes gris), og endelig er der en redegørelse af Ellen Raae for benævnelser på køer og heste der foregriber de saglige spørgelister fra 1930'erne (jf. afsnit 4.3). Spørgesiden er med i hvert hæfte, dvs. at der udsendes otte spørgesider i de første år, hvor Danske Folkemaal udkommer regelmæssigt hver måned (undtaget sommermånederne). At stoffet i den første årgang faktisk var i stand til at indfange meddelere, er Jens Nielsen et eksempel på. Det vender vi tilbage til i afsnit 5.3.

Spørgesiden ophører med bind 19, som en konsekvens af at Danske Folkemaal efterhånden havde ændret karakter og var blevet et dialektologisk fagtidsskrift, og ikke længere fungerede som en kontaktkanal og som folkeoplysning. Spørgesiden havde samtidig fået en afløser i en serie dupliserede spørgelister, ØMO-spørgelisterne, der blev udsendt til en kreds af mere eller mindre faste meddelere (Bevórt 1964:248), og i mindre omfang stadig udsendes (formidlet af Ømålsordbogen lokale medarbejder, Børge Jensen).

Også lokalpressen har været en god måde at komme i kontakt med nye meddelere på. Da Anna Pedersen i 1930 var blevet skolet som optegner (jf. afsnit 5.3), blev det fx besluttet at indrykke en annonce i Østsjællandsk Folketidende og Stevns Avis. Man har åbenbart drøftet om aviserne skulle være mellemmand, men Anna Pedersen foreslår så følgende formulering, der ser ud til at være blevet benyttet i nogenlunde uændret form:

U.f.F. ønsker at komme i forbindelse med ældre dialekttalende mænd og kvinder, som har tid og lyst til at give nogle oplysninger om gamle ord og lg. Det gælder Stevns herred – især de sydlige byer – men ogsaa Faxe og Bjæverskov herreder. A.P. Strøby modtager besked og foretager optegnelser hos vedkommende.

At annoncen giver udbytte, kan man se både i samlingerne og i en efterfølgende brevveksling mellem Anna Pedersen og Poul Andersen. En af dem der henvender sig, Marie Kristensen fra Arnøje pr. Store Heddinge og født i Enderslev, foretrækker dog at gå direkte til Udvalget: "Efter Deres Artikel i Bladet vil jeg give Dem den Viden jeg sidder inde med, da jeg ikke tror De faar megen Oplysning gennem Frk. Petersen [sic]". Marie Kristensens bidrag svarer dog ikke rigtig til den selvbevidste tone i brevet. Det ind-

skrænker sig til nogle få blade med særsjællandske ord, vel en promille eller mindre af hvad Anna Pedersen sendte ind gennem årene.

Gennem årene har også folkeoplysende artikler i provinsaviser og hjemstavnsblade skaffet nye meddelere. Og endelig har man naturligvis udnyttet personlige kontakter og det netværk man efterhånden fik opbygget. En af de meddelere Poul Andersen nævner i *Fonemsystemet i Østfyn* (Andersen 1958), er hans mormors søster, og Svend Jespersen brugte sin vestfynske far.

5.2 Vejledning af meddelere i lydskrift

Allerede fra oprettelsen af UfF står man over for overvejelser om lydskrift og meddelere. Det var nødvendigt ikke alene at skaffe sig meddelere at ”eksaminere efter”, men også at få sat lokale hjælpere i gang med selvstændig optegnelse og indsamling. Og hermed melder sig så spørgsmålet om hvordan ordene skal optegnes eller noteres: I almindelig skriftsprogsortografi? I uautoriserede (forsøg på) gengivelser af udtalen? Eller i standardiseret lydskrift?

I en artikel i *Fortid og Nutid* afdramatiserer, ja, næsten bagatelliserer Brøndum-Nielsen notationsproblemet i et forsøg på at mobilisere lokalhistorikere til at optegne dialekt:

At der kun ses få spor af dialektundersøgelse uden for fagmændenes kreds [mens der er mange landet over der arbejder med lokalhistorie], skyldes imidlertid næppe mangel på interesse for de sproglige fænomener; snarere er det en forestilling om at der til sproglige optegnelser kræves anvendelse af lydskrift – og det har man hverken lyst eller mod til at binde an med. Men for det første er lydskrift ikke nødvendig – man kan yde meget uden den, og den kan endelig om det skal være føjes til bag efter af andre –, og for det andet er anvendelse af en simpel lydskrift ikke hexeri.

(Brøndum-Nielsen 1915:77)

Herefter følger en begejstret beskrivelse af optegneren dyrlæge P. Jensens optegnelser fra Kværndrup, Sydfyn. Det er en hyldest, der samtidig har eksemplarisk funktion: Den skal vise at man udmærket kan yde et godt bidrag uden brug af lydskrift, nemlig ved at meddele gode eksempler og godt fraseologisk stof. I slutningen af artiklen (Brøndum-Nielsen 1915:83) opfordrer Brøndum-Nielsen dog til at man forsøger sig med lydskrift – ”ja, der må også være adskillige som ikke behøvede at lade sig afskrække”, skriver han opmuntrende. Og, fortsætter han, ved at henvende sig til Dansk Folkemindesamling vil man kunne få ”lidt vejledning” med hensyn til lydskriftsoptegnelse af de forskellige egnens folkemål. Og man kan også få tilsendt en spørgeliste: ”et lille hæfte med flere hundrede rigssprogsord, hvortil man så skal føje egnens udtaleformer”, med andre ord: Marius Kristensens ordliste. Men Brøndum-Nielsen er givetvis for optimistisk: Det kræver mere end ”lidt vejledning” at lære at beherske Danias lydskrift. Ikke desto mindre gør man et forsøg i 1924 på at få meddelerne til at bruge Dania.

I 1924 får Marius Kristensen til opgave at omarbejde Otto Jespersens introduktion til og beskrivelse af Danias lydskrift (Jespersen 1890). Det får han et honorar på 150 kr. for (ifølge Uff's Regnskabsbog). Otto Jespersens vejledning var udsolgt, hvad der i sig selv har kunnet motivere at Uff bruger af sine sparsomme pengemidler til en ny udgave. Men Uff synes at have forestillet sig at meddelelserne ved hjælp af vejledningen kunne lære sig at skrive Danias lydskrift. Den 17. maj 1924 begynder man at udsende hæftet til alle meddelere (ifølge Besøgs- og mødeprotokollen). *Vejledning til brugen af Danias Lydskrift* (Kristensen 1924) er imidlertid kun en meget let bearbejdning af Otto Jespersen. Den består således hovedsagelig af fonetiske beskrivelser af de enkelte tegns lydværdi, og dem er der mange af. "Forbemærkningerne" omfatter en redegørelse for begreberne stemt og ustemt, men alle andre grundbegreber, fx stød, forudsættes bekendt. Ikke overraskende er der enkelte der returnerer vejledningen. Og den får Anna Pedersen til – kortvarigt – at miste modet med hensyn til at gå i gang med at tilegne sig Danias lydskrift (jf. afsnit 5.2).

I de følgende år tager man som nævnt (jf. afsnit 4.1 og 4.2) andre indsamlingsmetoder i brug: DSS og de fraseologiske spørgelister. Begge kunne, i modsætning til ordlisten, give fuldt ud tilfredsstillende materiale uden brug af lydskrift. Samtidig vil man dog ikke på forhånd renoncere på muligheden af at dette materiale også kan omfatte oplysninger om udtalen. Vejledningen til arbejdet med DSS slutter således:

Meddelere, der vil anvende Lydskrift – hvad der naturligvis altid er ønskeligt – kan benytte enten Danias Lydskrift, der er mere fintmærkende ("Vejledning til Brugen af Danias Lydskrift" ved Marius Kristensen faas ved Henvendelse til Udvalgets Kontor) eller DF.s Lydskrift, der giver et grovere Billede af Udtalen, men er nemmere at sætte sig ind i. (Andersen 1927b:150)

DF's lydskrift er en forenklet lydskrift, som Poul Andersen lancerer i det første hæfte af Danske Folkemaal (Andersen 1927a). Artiklen indledes med en kort, formidlende redegørelse for forskellen mellem skriftsprogartografien og lydskrift hvor Poul Andersen viser med eksempler at det ikke er muligt "at bruge Skriftsprogets Bogstaver alene til at betegne Folkemaalene med", men, tilføjer han: "det er ikke just saa store Forandringer [af det almindelige alfabet], man behøver at foretage, førend et tilfredsstillende Resultat kan naaes" (Andersen 1927a:17).

DF's lydskrift har 10 tegn ud over det almindelige alfabet idet der skelnes mellem en åben og lukket variant af /a/, /å/ og /ø/, og lydskriften endvidere indeholder svagtryksvokalen ə og konsonanttegnene ǿ, q og η, og endelig tegnene for tryk, stød og længde. Nasalsvind af gammelt -nn og -nd (i fx *bande*) noteres ikke med et særligt tegn, men angives ved parentes om konsonantforbindelsen: *ba(nd)e*.

Vejledningen indeholder også en længere introduktion til hvad stød er, med en række minimale par til at opøve evnen til at opfatte stød. Det pointeres – fremhævet med spatieret skrift – at man skal huske kun at bruge ét tegn til en lyd, og at man altid

skal skrive hvad man hører udtalt, ikke hvad man er vant til at se skrevet eller trykt. Beskrivelsen er ledsaget af eksempler på dialekttekster med Danske Folkemaals lydskrift.

Indtil 1935 aftrykkes en oversigt over lydskriften på Danske Folkemaals kolofon og den benyttes også i tidsskriftet, bl.a. er der i et af de senere hæfter trykt nogle prøver på østsjællandsk i DF-lydskriften som oprindeligt var blevet optegnet af Anna Pedersen i Danias lydskrift. Man lægger altså vægt på at indarbejde DF-lydskriften, men den påtvinges ikke meddelejerne. Mikkell Kristiansen (Ørsted, Vestfyn) og Jens Jensen (Keldby, Møn) fortsætter med deres egen selvkonstruerede dialektortografi, hvilket også forekommer helt rimeligt, eftersom de begge havde anvendt den i en række år, og ikke mindst Mikkell Kristiansen er meget konsekvent. Og Anna Pedersen støttes i sit ønske om at lære Danias lydskrift. Alt i alt har DF's lydskrift ikke stor gennemslagskraft, højst 10 brugere, men heriblandt finder man dog nogle af de meget flittige korresponderende meddelere.

5.3 Individuel vejledning – to eksempler

Ud over den vejledning de lokale medarbejdere og meddelere fik gennem de trykte vejledninger i Danske Folkemaal, blev der også givet individuel vejledning. Meget af Poul Andersens arbejdstid i slutningen af 20'erne går med at besøge meddelere, dels for at sætte dem i gang med arbejdet, dels for at drøfte forskellige problemer der er opstået undervejs. Den mundtlige vejledning har været den mest omfattende, og den lader sig ikke undersøge nu, men der blev også givet vejledning gennem breve. Afdeling for Dialektforsknings arkiv omfatter en stor brevsamling på 34 kapsler med korrespondance med meddelere (og for øvrigt også andre, fx forskerkolleger). Vi har ikke inden for rammerne for vores projekt kunnet udnytte det kolossale materiale, men vi har taget enkelte stikprøver (ud fra det kendskab til meddelere vi har fået gennem ordbogsarbejdet). Det er meget varierende hvor mange breve der er til og fra de enkelte meddelere, og det er vores indtryk at antallet af breve i samlingen i det store og hele afspejler den aktivitet der har været, og ikke tilfældigheder i overleveringen. Det er – naturligt nok – især meddelere der har arbejdet med DSS og andre korresponderende meddelere der er repræsenteret i brevsamlingen, mens meddelere der især har medvirket ved direkte optagelser ofte kun er repræsenteret ved få, fagligt set ret uinteressante breve.

For at man kan få et indtryk af forløbet i en sådan brevveksling, har vi udvalgt to ”cases”: Anna Pedersen (Strøby, Østsjælland), der allerede har været nævnt mange gange, og Jens Nielsen (Ørslev, Sydsjælland). Anna Pedersens tilknytning blev som allerede antydnet helt unik. Hun blev efterhånden en lokal medarbejder der arbejdede (næsten) på lige fod med medarbejderne på UFF. Jens Nielsen kan derimod siges at repræsentere den almindelige meddeler. Det skal dog tilføjes at han er en af de flittige og påskønnede, hvilket bl.a. manifesterer sig ved at han får honorar. Det var som nævnt

ikke ualmindeligt omkring 1930, men der var dog også meddelere der kun blev belønnet med boggaver.

Anna Pedersens udvikling fra meddeler til en optegner der fuldt ud behersker Danias lydskrift, kan til en vis grad følges gennem korrespondancen i brevsamlingen. Omtrent et halvt år efter at Anna Pedersen har fået kontakt med Uff skriver hun (i brev af 27.1.1925) at hun gerne vil lære at bruge lydskrift, for ”mine optegnelser er jo ufuldkomne, fordi jeg ikke kan skrive lydskrift”. I dette tidlige brev ser man også at hun endnu langt fra har forståelse for professionel, systematisk dialektindsamling hvor man ikke nøjes med at indsamle de meget specielle særdialektale ord på den enkelte egn. Hun fortsætter nemlig således:

Jeg er jo ogsaa lidt vildfarende med hvad jeg skal optegne idet vi her paa Stevns ogsaa bruger en hel mængde ord, som er almindelige over hele Sjælland, men som man alligevel vrider sig ved at tage med, fordi de er optegnet af andre i andre egne.

Og hun glæder sig afslutningsvis over at der imellem de ca. 50 sedler hun har fået udfyldt, er ord der er ”alle optegners fryd: de, som kun kendes og forstaas af os ’indfødte’”.

En måned efter (24. februar 1926) beklager hun sig endnu en gang over at hendes arbejde kun er ”halvgjort” fordi der mangler lydskrevne former. Men der er på ingen måde tale om at hun underkender eller nedvurderer betydningen af sit arbejde:

Heller ikke synes jeg, at jeg kan opgive denne folkemaalsoptegnelse [trods den manglende færdighed i lydskrift]. Den, som har hjemme i en landsby, og hvis slægt har levet der, kan hvad folkemaalsoptegnelse angaar, komme dybere til bunds end den mere kyn-dige, men fremmede.

Og på eget initiativ begynder hun også at anvende hjælpemidler i optegnelsesarbejdet, nemlig Uhrskovs liste over nordsjællandske ord (i Frederiksborg Amts årbog).

I april 1926 har hun så fået Marius Kristensens vejledning tilsendt, men hendes reaktion er at hun vil vente lidt med lydskriften – det er tydeligvis for vanskeligt at uddanne sig ved selvstudium, og i juli samme år besøger Poul Andersen Anna Pedersen. Han mindes dette besøg i en fødselsdagsomtale i anledning af Anna Pedersens 75-års-dag:

Jeg husker ganske tydeligt hvordan jeg i sommeren 1926 indlogerede mig hos Mortensen på hotel Hafnia i Køge, og hver morgen kørte den smukke tur ned til Strøby for at snakke dialektoptegnelse med Anna Pedersen og især for at hjælpe hende til rette med det svære

spørgsmål, der hedder lydskrift, dvs. et tegnsystem, hvormed man kan gengive dialektens udtale.

(Andersen 1961:39)

Hun går straks i gang med at træne lydskrift, og den 5. august sender hun en ny forbedret version af de første lydskrevne sedler fulgt af et brev med overvejelser og spørgsmål om hvordan forskellige lyd og lydkomplekser skal optegnes. Det brev besvarer Poul Andersen tilsyneladende udførligt, at dømme efter Anna Pedersens tak i det følgende brev (Poul Andersens del af korrespondancen er først bevaret fra februar 1928). Og således synes oplæringen at fortsætte ved at Anna Pedersen på egen hånd optegner i Dania, og Poul Andersen så efterfølgende kommenterer. Normalt synes Poul Andersen dog – forståeligt nok – at have foretrukket at vejlede mundtligt enten ved at han kommer til Strøby eller at Anna Pedersen kommer til København (med rejsen betalt af Uff). Hendes oplæringstid kan siges at være afsluttet i november 1927, hvor hun sender en artikel til Danske Folkemaal hvor hun ”tør indestå for stødet”, noget hun ellers gentagne gange klager over volder problemer.

At hun på den ene side anerkender og respekterer Poul Andersens faglige viden, men samtidig føler at hun – ved sit indgående kendskab til dialekten – også har noget at bidrage med, viser sig også klart i de breve hun skriver mens hun er ved at lære lydskrift. Og at hun ikke viger tilbage for at give sin mening klart til kende, fremgår tydeligt i et brev skrevet i anledning af at Poul Andersen lancerer Danske Folkemåls lydskrift. Her skriver hun lige ud at hun er ”meget nedtrykt over lydskriften i Danske Folkemaal”; hun kan ikke dømme om hvordan lydskriften vil fungere i forhold til jysk og fynsk, men ”det er ikke lysteligt at tænke sig ens eget modersmaal skrevet med denne lydskrift. [...] Vi siger ikke *u’al* (for aal) saa lidt som *sti’an* (for sten); og det var jo netop her lydskriften skulde vise, hvad vi egentlig siger. Det bliver umuligt at faa alle disse forskelle frem, naar man intet særligt tegn har for en ”u-agtig aa lyd” eller en ”i-agtig e-lyd””. I slutningen af brevet trækker hun dog i land, ja, faktisk undskylder hun brevet, men afsender det altså alligevel.

Det er tydeligvis ikke altid så nemt for Poul Andersen at følge op på alle de projekter han sætter i gang, og han skuffer undertiden ved – tilsyneladende – ikke at værdsætte arbejdet. Den 30. august 1928 sender Anna Pedersen således 35 kvartblade og 289 sedler og tilføjer efter en redegørelse for hvilke løbenumre (af DSS) hun har besvaret: ”Hvad mener U.f.F. om optegnelserne, som de er? Har de en værdi, der svarer til arbejdet med dem?” Det besvarer Poul Andersen med et ganske kort brev (4 linjer) hvor han takker for det tilsendte og sender et honorar.

Anna Pedersen er tydeligvis skuffet: ”Tak for det tilsendte beløb. Kvittering vedlagt. Jeg kan jo ikke sige andet end at en udtalelse om de indsendte optegnelser vilde have glædet mig, selv om det blot havde været en paatale af mangler ved optegnelserne”. Dette brev besvarer han da også omgående og med et noget længere brev end

sædvanligt. Nogen kommentarer til optegnelserne får hun dog ikke, men han skriver: ”Hvis De synes at det er paa Tiden, at vi faar en Samtale om Optegnelsesspørgsmål, er De velkommen herinde. Udvalget kan nok betale Rejsen, men personlig vilde jeg sætte Pris paa at vente til ind i November eller Begyndelsen af December, da jeg for Tiden er stærkt Optaget baade paa Kontoret og med andet Arbejde”. Og herefter går han videre med en anden opgave som han kunne tænke sig at Anna Pedersen løser, nemlig udarbejdelsen af en oversigt over slagtning og slagteskikke. Dette brev synes at tilfredsstille Anna Pedersen. I hvert fald er hun snart efter klar med endnu en levering. Det omtalte besøg ser ud til at have fundet sted i slutningen af november 1928.

Den betydning arbejdet har for Anna Pedersen, fremgår også af et tidligere brev (16.3.1927), der har en mere personlig tone end normalt. I brevet, der indledes med en tak for et besøg hun har aflagt hos Poul Andersen og hans kone i København, antyder hun at hun kan føle sig ensom, mangle nogen at tale med, specielt når hun har oplevet noget som fx en dejlig udflugt til København). Og hun fortsætter:

Mon De egentlig aner, hvad De har været med til, som medarbejder i Udvalg for Folkemaal? De har givet (el. vil da gøre det) et halvt hundrede mennesker her til lands et emne at skrive om som maaske er deres kæphest, papir til at skrive paa og penge oven i købet, hvad vil resultatet blive? Tænk paa alle tryksagerne som skulde gemmes i bibliotekerne. Ja, ja, nu er De advaret. Jeg spaaer at Udvalg for Folkemaal kommer til at rive sine lader ned [...] og bygge dem større.

Samtidig havde arbejdet for Uff dog også økonomisk betydning for hende. Anna Pedersen var uddannet som forskolelærerinde, men brød sig ikke om arbejdet, og på det tidspunkt hvor hun kom i kontakt med Uff, klarede hun sig igennem ved at undervise som pogeskolelærerinde og trak herudover på en lille arv. Honorarerne fra Uff var derfor ikke uden betydning. I et brev fra 1927 skriver hun således til Poul Andersen og undskylder at hun har plaget ham med spørgsmål på det sidste, men hun har gerne villet fortsætte arbejdet ”baade fordi jeg er oplagt til arbejdet for øjeblikket [...], men ogsaa fordi jeg af økonomiske grunde ellers var tvunget til at søge mere arbejde, end jeg har for øjeblikket”.

Det er ikke så lidt hun efterhånden tjener og betydeligt mere end de øvrige meddelere. Fx får hun i 1929 i alt 493 kr. og i 1930 556 kr. + rejseudgifter, altså lidt mere end Poul Andersen får i månedsløn. Det hænger sammen med at hun efterhånden ikke kun optegner, men også har andre opgaver. Som nævnt udarbejdede hun et af de fraseologiske spørgehæfter (jf. afsnit 4.2), og omtrent samtidig begynder hun også at optegne efter andre østsjællændere (som led i punktundersøgelserne, jf. afsnit 6).

Anna Pedersen bevarede tilknytningen til Uff og senere IDD til sin død. I 1950'erne besvarede hun bl.a. de såkaldte ØMO-spørgelister (jf. Bevórt 1964:248), og senere var hun Inger Ejkskjærs hovedmeddeler til *Fonemsystemet i Østsjælland* (Ejkskjær 1971), der i øvrigt tager udgangspunkt i Anna Pedersens materiale. Hun

fortsatte også med at skrive til Danske Folkemaal (se generalregistret i nr. 20), og udgav tre bøger med optegnelser fra Stevns og Bjæverskov herreder (Pedersen 1944, 1950 og 1960).

Figur 4: Kristen Møller og Ellen Raae på besøg i Strøby hos Anna Pedersen på dennes 50-års fødselsdag i 1935 (Afdeling for Dialektforskning, Billedsamling, nr. 547).

Hvor Anna Pedersen indtager en særlig stilling og kan betegnes som en lokal medarbejder for Uff, er Jens Nielsen et eksempel på en mere typisk meddeler, der bidrager med det han formår, og som ikke får pålagt særlige opgaver. Der er eksempler på at han ved besvarelsene har rådført sig med andre på områder hvor hans viden ikke slog til, men han optegner ikke efter andre. Jens Nielsen har hovedsagelig arbejdet med DSS.

Jens Nielsen er en af de meddelere der bliver indfanget ved hjælp af Danske Folkemaal. Hans første brev til Uff er dateret 28. januar 1927 – det blev med andre ord afsendt få dage efter at det første hæfte af Udvalgets nye tidsskrift blev udsendt. Han kommenterer Anna Pedersens beskrivelse af arbejdet med hørren og besvarer spørgsmålene fra spørgesiden ret udførligt (brevet er på i alt 4 sider). Han fortsætter året igennem med at besvare spørgsmål fra spørgesiden og giver sig et par gange også i kast med længere sammenhængende optegnelser, bl.a. indsender han i august 1927 en lang redegørelse for den stive arbejdsvogn med udgangspunkt i spørgesiden. I følgebrevet skriver han beskedent: ”det kan vel nok ikke have nogen Betydning for Dansk [sic!] Folkemaal, men det er en ringe Uleilighed for mig at nedskrive det og lidt til Underholdning i ledige stunder”. I marts 1928 får han de første løbenumre af DSS tilsendt, og han fortsætter med at besvare DSS til 1931. Han får honorar for sine besvarelser, fx i alt 180 kr. i 1930.

Jens Nielsen første besvarelse af DSS ledsages af et brev af en sides længde hvori han udtrykker bekymring for om det afleverede nu også er godt nok, både hvad angår selve indholdet og mere tekniske ting vedrørende affattelsen. Uff takker ham imidlertid hjerteligt: ”Deres Arbejde er af den Art, at det altid vil være Udvalget en Fornøjelse at modtage mere af det”, skriver Poul Andersen. Med brevet sender Poul Andersen endnu nogle numre af DSS med indtrængende opfordring til at forsætte: ”det vilde dog være Udvalget en Sorg, om Deres udmærkede Medarbejderskab skulde standse”. Derfor kvitterer Jens Nielsen med en tak for det ”behagelige brev” og udtrykker glæde over at arbejdet påskønnes. Og det synes at være et gentaget mønster at Jens Nielsen lidt selvudslettende håber at arbejdet kan bruges, og at Poul Andersen takker varmt for de gode optegnelser, dog i reglen uden at kommentere indholdet.

Brev af 2.3.1929 fra Poul Andersen rummer imidlertid en kommentar til Jens Nielsens arbejde, men meget forsigtigt og indirekte formuleret:

Jeg synes godt om den fortællende Stil i nr. 86 og 87 [om dagens tider o.l.], men De maa selv bestemme, hvordan De vil gøre det; i mange Løbenumre vil det jo være umuligt at give Oplysningerne i fortællende Form, men hist og her ved Behandlingen af visse Arbejder og lign. var det paa sin Plads, hvis De ikke mener, at det er for stort Besvær.

Jens Nielsen bruger sin egen dialektortografi, dels med alfabetets almindelige skrifttegn, dels enkelte tegn fra Danske Folkemaals lydskrift. I et brev fra december 1927 skriver han at han vil prøve at skrive ord som *gade* med *aa* for at ramme lyden mellem almindeligt *a* og *aa* (dvs. *å*),⁷ og i et andet brev fra august 1928 bemærker han at han i de tidligere besvarelser ikke har ”anvendt det til den aabne *d* lyd svarende *ð* eller *η* i Endelserne paa Ordet, saa meget som nødvendigt i Dialektord”. Jens Nielsen reflekterer altså undertiden over notationsspørgsmål, men synes ikke at have intention om at nå frem til en mere fintmærkende lydbetegnelse, ligesom det ikke ser ud til at Poul Andersen har givet ham nogen udførlig vejledning i lydgengivning.

Jens Nielsens arbejde for Udvalget mindskes i løbet af 1931. På det tidspunkt er han ved at være færdig med arbejdet med DSS. Man kunne have ventet at Jens Nielsen derefter var blevet sat i gang med den fraseologiske spørgeliste, men som svar på et brev fra Jens Nielsen, hvor han både efterlyser sidste nummer af Danske Folkemaal og en kvittering for modtagelsen af hans sidst afsendte besvarelse, skriver Poul Andersen (6. januar 1931):

Undskyld at det trækker så længe ud med Besvarelser paa Breve. Dels har vi ikke rigtig vidst, hvad vi skulde skrive til Dem , og dels har jeg været borte fra Kontoret en Tid, hvorfor alle Breve har faaet Lov at ligge. Sagen er , at Spørgsmaalet Fraseologibesvarelse ikke har nogen Interesse for Sydsjællands Vedkommende. Vi har nemlig saa temmelig

---

⁷ En fuldstændig rigtig iagttagelse. Det Jens Nielsen her refererer til, er den diftong der modsvarer gammeldansk langt *a*, i Ømålsordbogen normaliseret [*ɔ̃*].

meget af den Slags Stof fra denne Del af Landet, og da hele denne Optegnelse af fraseologiske Udtryk er et Arbejde, der egentlig ligger udenfor Planen, og hvortil vi derfor ikke har nogen direkte bevilget Sum Penge, maa vi økonomisere stærkt med de faa Penge vi har til denne Opgave. Vi kan derfor ikke anvende flere i denne rigtig godt oplyste Del af Landet, saa længe der findes adskillige tørre Pletter baade på Sjælland og Fyn; og bede dem gøre Arbejdet uden Honorar vil vi naturligvis ikke.

Poul Andersen slutter med at Udvalget vil tillade sig at henvende sig når der kommer nye opgaver. Det sker så vidt det kan ses ikke. Jens Nielsen dør i 1932, og fra den mellemiggende tid er der kun nogle få besvarelser af spørgsmål fra Danske Folkemaals spørgeside.

Som vi flere gange har været inde på, var pengene små, og det var nødvendigt at prioritere. Man kan dog have en mistanke om at der ikke kun lå økonomiske overvejelser bag Poul Andersens beslutning, men at Udvalget ikke var interesseret i at Jens Nielsen besvarede de fraseologiske spørgelister fordi man ikke mente at han var i stand til at løse opgaven tilfredsstillende. At dømme ud fra det topografiske register og accessionskatalogen over alfabetisk samling var Udvalget i 1931 nemlig ikke i besiddelse af større fraseologiske optegnelser fra Sydsjælland. Desuden er vurderingen af Jens Nielsen mere forbeholden i det interne meddelerkartotek end i brevene. Her bemærkes det bl.a. at man på den ene side ikke kan se bort fra at han vidste noget om gammel sydsjællandsk materiel kultur, men at han sprogligt ikke repræsenterede det ældste lag, ”til daglig talte han således ikke udpræget dialekt”. Men bortset fra at man eventuelt har underkendt Jens Nielsen som besvarer af de fraseologiske spørgelister, ser det ikke ud til at man griber noget videre ind i hans arbejde. Og det synes at have været den almindelige strategi at opmuntre meddelerne til at besvare så meget som muligt og så efterfølgende vurdere hvor intensivt optegnelserne skulle udnyttes.

6 De filologiske optegnelser periode (1929-40)

I 1929 bliver Udvalg for Folkemaals tilskud fra Carlsbergfondet og staten yderligere forøget og staben udvidet med to filologiske medarbejdere der fik fast ansættelse for de følgende tre år, dog aflønnet ved honorarer, nemlig Kristen Møller og Ole Widding – og senere bliver Svend Jespersen ansat på samme vilkår. De fortsætter alle tre efter udløbet af treårsperioden, efterhånden på fast løn, og deltager alle i 1930'ernes store optegnelser.

”Det der karakteriserer Perioden”, skriver Poul Andersen, ”er naturligvis den filologiske fonetiske Optegnelse udført af Udvalgets faste Medarbejderstab”. Men han føjer straks til at det ikke må opfattes som en underkendelse af de lokale medarbejdere og deres spørgelistebesvarelser:

Denne Metode har absolut – især paa Indsamlingens tidligere Stadier – tydelige Fordele, bl.a. deri, at Optegneren til Stadighed opholder sig paa Stedet og kan lægge et næsten ubegrænset Arbejde i at finde Enkelthederne frem, dels ogsaa deri, at han som opvokset paa Stedet og opfødt med Dialekten, har en Evne til at skille ægte fra uægte, gammelt Stof fra nyere

(Andersen 1932a:184)

Senere i samme artikel (Andersen 1932a:191) vender han igen tilbage til at den stærkt øgede brug af filologiske optegnelser ikke må forstås sådan at Udvalget ønsker ”nogen Formindskelse af de lokale medarbejderes Kreds”. Den måde *punktundersøgelserne* var arrangeret på, gjorde det sikkert nødvendigt at træde forsigtigt.

Punktundersøgelserne omfattede 17 punkter der blev undersøgt af udsendte filologiske optegnere, især af de faste optegnere, Kristen Møller, Ole Widding og Poul Andersen selv. Punktundersøgelserne var organiseret sådan at den filologiske optegner tog udgangspunkt i samlinger fra lokale medarbejderes hånd, undertiden så direkte at man optegnede udtaleformer på meddelernes egne sedler. Det gælder fx Jens Nielsens sedler at de alle er blevet forsynet med lydskrevne former optegnet af Kristen Møller efter Jens Nielsen selv.

På Vestfyn blev der ikke udført punktundersøgelser ved udsendte medarbejdere fordi det område allerede var godt dækket ind (Andersen 1932a:177). Og Østsjælland adskiller sig også fra de øvrige områder ved at punktundersøgelsen blev foretaget af en lokal medarbejder, nemlig Anna Pedersen. Grundstammen er naturligvis det meget store materiale hun selv havde indsendt, men omkring 1930 er hun nået så langt at hun tager ud i området og optegner efter den store spørgeliste hos gamle meddelere i det østsjællandske område. Desuden gennemgår hun også korresponderende meddelers sedler med meddelerne selv, svarende til Kristen Møllers optegnelse hos Jens Nielsen. Den store spørgeliste bruges også af de udsendte optegnere til at foretage supplerende optegnelser med – og til i det hele taget at etablere samlinger i de områder hvor der ikke var forarbejder at støtte sig til.

”En sådan Punktundersøgelse omfatter normalt”, skriver Poul Andersen (1932a:174, note 1), ”2 Maaneders Optegnelse i Marken og lige saa lang Tid til Bearbejdelse og Renskrivning af Sedler og Kwartblade”. Som det ses, lægger man stadig vægt på både at indsamle og udskrive materialet på sedler så det er umiddelbart brugbart til ordbogsformål.

Ved punktundersøgelserne etableredes den langvarige tætte kontakt mellem optegner og meddeler ved direkte (mundtlig) optegnelse der opleves som karakteristisk for indsamlingsarbejdet ved UfF, og denne kontakt fortsatte under *kompletteringen*. Kompletteringen betegner en omfattende efterhøring af materialet som indledtes i 1935 og fortsatte til midt i fyrrerne. Ved kompletteringen blev samlingerne først grundigt gennemgået, hvorefter der blev udarbejdet lister over alle de mangler man kunne konstatere med hensyn til oplysninger om udtale, form og betydning og med hensyn til de enkelte

ords udbredelse (Andersen 1939:39). På det tidspunkt var ømålssamlingen opdelt i 6 grupper og i en kompletteringsliste brugt til optegnelse på Øst- og Sydfyn kan man, blandt tusindvis af spørgsmål, fx finde:

kostemand Tyd

kostade eller *kobås*

kredde kun Lgl?

krilre eller *krille* – hvilket er ægte – mer lyd

Ordene var opstillet alfabetisk, og metodisk set svarede kompletteringen altså til eksaminationen efter en ordbog. Det var en spørgemetode der stillede meget store krav til meddeleren (jf. Skautrups betragtninger citeret i afsnit 4.1), og det var derfor den samme kreds af meddelere man henvendte sig til år efter år (Andersen 1932a:40).

Optegneren medbragte ganske vist papir til oplysninger der ikke var plads til på listerne, men rejsetiden var knapt udmålt af økonomiske grunde, så optegnerne havde pålæg om stort set at holde sig til gennemgangen af listerne. Men som Poul Andersen skriver (1939:40), var det svært for medarbejderen at måtte renoncere når det viste sig at ”Meddeleren sidder inde med en god saglig Viden om et eller andet Emne, som det vilde være af største Værdi at få optegnet, hvis blot Tiden og Hensynet til Kompletteringslisterne tillod det”. Og at det ikke altid lykkedes for optegnerne at holde sig i skinnet, fremgår bl.a. af et referat fra et ordbogsrådsmøde i 1939 hvor Ole Widding påtaler – og ret skarpt – at nogle af optegnerne følger deres egne interesser i stedet for at holde sig til listerne.

Indsamlingens mere organiserede karakter fra 1929 afspejler sig også i større refleksion om lydbetegnelsen. Ordlisteoptegnelserne var som tidligere nævnt (jf. afsnit 1 og afsnit 3) foretaget af mange mennesker og over en lang periode. Resultatet blev en meget uensartet notationspraksis. Da punktundersøgelserne sættes i gang, begynder man også at arbejde systematisk på at gøre lydbetegnelsen mere ensartet, dels ved ”Lydskriftkurser under Medvirken af Dialektalende fra forskellige Egne af Landet”, dels ”gennem Deltagelse i alle Arter af Optegnelsearbejde og Bearbejdelse af Stof og gennem almindelige Diskussioner om Midler og Veje” (Andersen 1932a:165). Målet er altså i 1932 at nå frem til en så vidt mulig ensartet lydopfattelse og en konsekvent brug af lydskrifttegnene på fonetisk basis. Men i planen for den kommende ordbog som Poul Andersen (1939) fremlægger, fornemmer man første gang at strukturalismen skulle blive den grundlæggende inspiration for Ømålsordbogens normalisering og for arbejdet med dialekternes udtryksside på Uff (og IDD).

Poul Andersen (1939:31) beskriver sit arbejde med at nå frem til en normaliseret lydskrift, altså en lydskrift hvor der anvendes dania-tegn, men hvor tegninventaret er reduceret ud fra fonematiske principper. Som eksempel fremlægges den notation for

østsjællandsk som han er nået frem til i samarbejde med Anna Pedersen. Han beskriver også hvorledes man i tvivlstilfælde kan sammenligne to ord der kun er forskellige på ét punkt (med andre ord benytte kommutationsprøven, men termen er altså ikke benyttet).

Optegnelserne fra kompletteringen er som antydnet ikke anlagt efter strukturalistiske metoder, hvert ord er ”hørt for sig” (med en formulering fra Andersen 1958), og desuden var supplerung af lydformer jo kun en af mange opgaver ved kompletteringen. Set under ét er det kun en meget lille del af Ømålsordbogens sedler der direkte er baseret på optegnelser med brug af kommutationsprøven mv., og dem der er, stammer hovedsagelig fra de utrykte undersøgelser der blev lavet i forbindelse med at Ømålsordbogens notation blev endeligt fastlagt i 1970’erne af Finn Køster, Inge Lise Pedersen og Karen Margrethe Pedersen. Hertil kommer dog naturligvis excerpter fra Poul Andersen og Inger Ejsskjærs afhandlinger om fonemsystemet i henholdsvis østfynsk og østsjællandsk (Andersen 1958 og Ejsskjær 1970). Men i denne forbindelse må vi endnu en gang minde om at vi her har koncentreret os om indsamlingen til Ømålsordbogen. I Afdeling for Dialektforsknings jyske samling er der optegnelser fra en række jyske sogne, der danner grundlag for de knap 10 strukturelle monografier der udkom mellem 1944-1984⁸ (jf. fx Ejsskjær 1954, Jensen 1959, Jul Nielsen 1968 samt omtale og bibliografi i Ejsskjær 1993 og Pedersen 1996).

7 Afslutning

Vi har i denne artikel set nærmere på indsamlingsmetoder og meddelerkontakt ved Uff i de første tre årtier af Udvalgets virksomhed. Vi har især interesseret os for reorganiseringen af arbejdet i 1920’erne og de nye arbejdsmetoder der blev indført for at øge og forbedre indsamlingen. Disse nye arbejdsmetoder har sat et afgørende præg på det materiale der ligger til grund for redaktionen af Ømålsordbogen. I første række har den meget målrettede og intensive indsamlingsaktivitet resulteret i en righoldig seddelsamling over dialektalt talesprog med meget fraseologisk stof, pålidelige udtaleoplysninger og gode betydningsforklaringer, der står til rådighed for forskere den dag i dag. Men de nye arbejdsmetoder har også været med til at bestemme Ømålsordbogens overordnede struktur: en forskningsbaseret ordbog, hvor ordet nok er indgangen, men hvor ordet til stadighed ses i tæt sammenhæng med de saglige forhold og den kultur hvor ordet bruges og giver mening. Vi fører denne arv med os i arbejdet med Ømålsordbogen i dag, men som tiden er gået, har vi også tilføjet enkelte justeringer så det unikke materiale kan blive bragt videre til kommende generationer på en så pålidelig og tilgængelig måde som muligt (jf. fx Gudiksen 2003, 2006).

En hovedkonklusion er at det ikke er de tunge teorier der i udgangspunktet har været styrende for arbejdet, men nærmere de praktiske omstændigheder, nemlig behovet for at indsamle et brugbart grundlag for udarbejdelsen af en stor dialektordbog på kor-

---

⁸ Det allerseneneste bidrag er dog indledningen til Angel-ordbogen (Jul Nielsen & Nyberg 1995).

test mulig tid og med få midler til rådighed. Den position vi beskæftiger os med, ordbogspositionen, er en praktisk orienteret position. Netop ordbogspositionen befinder sig imidlertid i et større akademisk, sprogvidenskabeligt felt, og denne placering gav det praktiske arbejde en bestemt drejning og har også givet Ømålsordbogen en karakteristisk overordnet struktur og ideologi. En senere udvikling i UFF medførte at beskrivelsen af ordets lydlige form blev præget af strukturalismen, men som denne undersøgelse har vist, har tanker omkring ordets indhold og omkring ordforrådet spillet en lige så stor rolle, og metodisk er påvirkningen fra strukturalismen minimal ved indsamlingen i den undersøgte periode.

Artiklen har givet et eksempel på et løbende samspil mellem en teoretisk orienteret praksis der får indflydelse på et videnskabeligt arbejdes retning og tilrettelæggelse, og en praktisk praksis der med den sunde fornuft som hjælper forsøger at få det bedste ud af de givne omstændigheder. Et af de steder hvor dette samspil kommer til udtryk, er netop i kontakten til meddelerne. Denne kontakt var praktisk nødvendig – ellers var der ikke noget materiale at lave ordbog af – og den gav ikke sig selv, for de tekniske forhindringer i forbindelse med registreringen af oplysninger, med lydskriften som den vigtigste, gav undertiden problemer og anledning til diskussion. Undersøgelsen har givet eksempler på hvordan dialektforskeren forsøgte at etablere, administrere og styre denne kontakt til meddeleren. Kontakten til meddelerne er præget af håbet om at få et så brugbart og forhåndsstruktureret materiale som muligt på kortest mulig tid, hvorimod de teoretiske overvejelser snarere hører redaktionsprocessen til.

Når man redigerer Ømålsordbogen i dag, støder man jævnligt på oplysninger der hidrører fra meddelere der ”husker noget alle andre har glemt”. Disse oplysninger er meget værdifulde, og de minder om at man også fremover må huske at spørge om det som alle tror man husker, men som alle de andre måske i virkeligheden har glemt.

Utrykt kildemateriale:

Utrykte kilder fra Afdeling for Dialektforsknings arkiv, herunder specielt:

Udvalg for Folkemaal. Besøgs- og mødeprotokol 1908-1928.

Regnskabsbog for Udvalg for Folkemaal 1916-1930.

Katalog over Spørgelistebesvarelser.

Regnskaber for Danske Folkemaal.

Efterladte papirer fra Marius Kristensen (korrespondance, kopi af ansøgninger m.m.) (Afdeling for Dialektforsknings manuskriptsamling. Acc.-nr. 125,8).

Udvalg for Folkemaal. Rundskrivelser vedr. indsamling, D.F., utrykte spørgelister m.m. (Afdeling for Dialektforsknings manuskriptsamling. Acc.-nr. 301).

Afdeling for Dialektforsknings brevsamling.

Papirer i Rigsarkivet vedrørende Udvalg for Folkemaal, herunder specielt:

Mødeprotokol fra 1928.

Protokol for Ordbogsrådet fra 1940.

Litteratur:

Andersen, Poul 1927a: ""Danske Folkemaal"s lydskrift". *Danske Folkemaal* 1. 16-30.

Andersen, Poul 1927b: "Vejledning i Folkemaalsoptegnelse". *Danske Folkemaal* 1. 143-150.

Andersen, Poul 1927c: "Beretning om Udvalg for Folkemaal. Beretning om Virksomheden i det forløbne Aar". *Danske Folkemaal* 1. 104-111.

Andersen, Poul 1930: "Optegnelse af Udtryk og Talemaader i Folkemaalene". *Danske Folkemaal* 4. 77-87.

Andersen, Poul 1932a: "Beretning om Udvalg for Folkemaals Virksomhed 1909-1932". *Fortid og Nutid* 9. 161-210.

Andersen, Poul 1932b: "Optegnelse af Udtryk og Talemaader i Folkemaalene". *Danske Folkemaal* 6. 10-23.

Andersen, Poul 1939: "Udvalg for Folkemaals Virksomhed 1933-38 (med Udkast til Plan for den kommende "Ordbog over de danske Ømaal")". *Danske Folkemaal* 12. 17-64.

Andersen, Poul 1942: "Marius Kristensen. 27. April 1869 – 2. November 1941". *Danske Folkemaal* 13. 33-41.

Andersen, Poul 1958: *Fonemsystemet i Østfynsk på Grundlag af Dialekten i Revninge Sogn*. København: J.H. Schultz Forlag.

Andersen, Poul 1961: "Anna Pedersen. 75 år den 9. november 1960". *Danske Folkemaal* 18. 36-40.

Andersen, Poul 1965: "Dialektforskningen". Larsen, Jørgen & Lisse, Christian & Nielsen, Karl Martin (red.): *Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede*. København: Gyldendal. 85-126.

Auer, Peter 2005: "The construction of linguistic borders and the linguistic construction of borders". Filppula, Markku et al. (ed.): *Dialects Across Borders*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 3-30.

Bally, Charles 1909: *Traité de stylistique française*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.

Bennike, Valdemar & Kristensen, Marius 1898-1912: *Kort over de danske folkemål med forklaringer*. København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.

Bevórt, Inger 1964: "Indsamling af materiale til Ømålsordbogen". *Dialektstudier* I. København: J.H. Schultz Forlag. 239-250.

Brøndum-Nielsen, Johannes 1915: "Om dialektoptegnelse". *Fortid og Nutid* 1. 77-85.

- Brøndum-Nielsen, Johannes 1927: *Dialekter og Dialektforskning*. København: J.H. Schultz Forlag.
- Dahl & Hammer 1907-1914: *Dansk Ordbog for Folket*. København: Gyldendalske Boghandel.
- Ejskjær, Inger 1954: *Lydsystemet i en Sallingdialekt*. København: J.H. Schultz Forlag.
- Ejskjær, Inger 1970: *Fonemsystemet i østsjællandsk på grundlag af dialekten i Strøby sogn*. København: Akademisk Forlag.
- Ejskjær, Inger 1993: *Danish Dialect Research*. København: C.A. Reitzel.
- Espersen, I.C.S. 1908: *Bornholmsk Ordbog* (Fotografisk optryk 1975). København: Rosenkilde og Bagger.
- Feilberg, H.F. 1886-1914: *Bidrag til en ordbog over jyske almuemål*. København: Universitets-jubilæets danske Samfund.
- Graves, Karoline 1921: *Ved Halleby Aa* (ved Henrik Ussing) (Danmarks Folkeminder 24). København: Det Schønbergske Forlag.
- Gregersen, Frans & Møller, Erik & Pedersen, Inge Lise 1994: "Field Work Traditions". *Acta Linguistica Hafniensia* 27. 161-188.
- Gregersen, Frans 1991: *Sociolingvistikens (u)mulighed I-II*. København: Tiderne skifter.
- Grundtvig, Frederik Lange 1908-09: *Livet i Klokkergaarden. Gammeldags falstersk Bondeliv efter Lars Rasmussens Skildring* (Danmarks Folkeminder 2). København: Det Schuboeske Forlag.
- Grundtvig, Vilhelm 1925: *Begreberne i Sproget. Orientering i systematisk Ordforskning*. København: G.E.C. Gad.
- Gudiksen, Asgerd 1993: "Suffikset -vorn i de danske dialekter". *Danske Folkemaal* 35. 3-246.
- Gudiksen, Asgerd 2003: "Ømålsordbogens beskrivelse af den begyndende dialektudtynding". Akselberg, Gunnstein & Bødal, Anne Mariet & Sandøy, Helge (red.): *Nordisk dialektologi*. Oslo: Novus Forlag. 331-342.
- Gudiksen, Asgerd 2006: "Ømålsordbogen og mejetærskergenerationen". *Nordiske studier i leksikografi* 8 (Skrifter udgivet af Nordisk Forening for Leksikografi 9). København: Språkrådet og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. 151-161.
- Gudiksen, Asgerd & Hovmark, Henrik (under udgivelse): "Båndoptagelser som kilde til Ømålsordbogen". *Nordiske Studier i Leksikografi* 9.
- Hovmark, Henrik 2004: "Jagten på det autentiske citat". *Danske Talesprog* 5. 3-21.
- Hovmark, Henrik 2006: "Ømålsordbogen mellem synkroni og diakroni". *LexicoNordica* 13. 129-145.
- Hovmark, Henrik 2007: *Danske retningsadverbier og rumlig orientering* (ph.d.-afhandling). København: Københavns Universitet, Nordisk Forskningsinstitut, Afdeling for Dialektforskning.

- Ingvorsen, Ingvor 1918: *Fortællinger om gammelt sjællandsk bondeliv* (ved Henrik Ussing) (Danmarks Folkeminder 20). København: Det Schønbergske Forlag.
- Jensen, Ella 1959: *Nordsamsisk. Undersøgelse af Udtrykssystemet. Samsømål 1*. København: J.H. Schultz Forlag.
- Jensen, Ella & Nyberg, Magda 1977: *Emmerlevdialekten. Bidrag til Beskrivelse af en vestslesvigsk Dialekts Lydsystem*. København: Akademisk Forlag.
- Jespersen, Otto 1890: "Danias lydkrift". *Dania* 1. 33-79.
- Jespersen, Svend 1943: "Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser". *Fortid og Nutid* 15. 9-20.
- Jul Nielsen, Bent 1968: *Et Bjerreherredsmål. Udtrykssystemet i dialekten i Barrit, Klakring og As sogne*. København: Akademisk Forlag.
- Jul Nielsen, Bent & Nyberg, Magda 1995: *Ordbog over den danske dialekt i Angel*. København: C.A. Reitzel.
- Knudsen, Gunnar 1935: *Stednavneudvalget gennem 25 Aar*. København: G.E.C. Gad.
- Knudsen, Gunnar 1941: "Marius Kristensen. 27. April 1869 – 2. November 1941". *Danske Studier* 1941. 1-12.
- Kristensen, Marius 1909a: "Om folkemålsoptegnelse". *Fra Dansk Folkemindesamling* II. (Danmarks Folkeminder 4). København: Det Schønbergske Forlag. 63-71.
- Kristensen, Marius 1909b: "Fra de sidste års sprogranskning". *Danske Studier* 1909. 206-211.
- Kristensen, Marius 1909c: "Fra Als". *Danske Studier* 1909. 150-164.
- Kristensen, Marius 1920: "Nogle Synspunkter for Dialektstudiet". *Danske Studier* 1920. 68-84.
- Kristensen, Marius 1924: *Vejledning til brugen af Danias lydkrift udarbejdet for Udvalg for Folkemål*. København: H.H. Thieles Bogtrykkeri.
- Kroman, Erik 1947: *Musikalsk Akcent i Dansk*. København: Einar Munksgaard.
- Levander, Lars 1936: *Ord och sak. Språkvetenskap och kulturhistoria inom svensk allmogeforskning* (Studentföreningen Verdandis småskrifter 383). Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Mensing, Otto 1927-1935: *Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch* 1-5. Neumünster: Karl Wachholtz.
- Molbech, Christian 1841: *Dansk Dialect-Lexikon*. København: Gyldendal.
- Møller, Kristen 1959: *Leksikografi og leksikologi*. København: J.H. Schultz Forlag.
- Møller, Kristen 1965: "Ordforskningen". Larsen, Jørgen & Lisse, Christian & Nielsen, Karl Martin (red.): *Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede*. København: Gyldendal. 127-141.
- Pedersen, Anna 1944: *Fra Bondestue og stegers. Optegnelse fra Stevns og Bjeverskov Herreder* (Tilrettelagt og udgivet i samarbejde med Poul Andersen). København: Ejnar Munksgaard.

- Pedersen, Anna 1950: *I såtid og høst. Optegnelser fra Stevns og Bjeverskov herreder*. København: Ejnar Munksgaard.
- Pedersen, Anna 1960: *Højtid og gæstebud. Optegnelser fra Stevns og Bjeverskov herreder*. København: J.H. Schultz Forlag.
- Pedersen, Inge Lise 1991: "Lis Jacobsen og Ømålsordbogen. En fodnote til den danske dialektologiske historie". *Danske Studier* 1991. 193-197.
- Pedersen, Inge Lise 1996: "Dialektforskningen i Danmark med særligt henblik på forholdet til strukturalisme og sociolingvistik". Henriksen, Carol et al. (eds.): *Studies in the development of linguistics in Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden*. Oslo: Novus Forlag. 237-273.
- Pedersen, Inge Lise 2000: "Fra folkemål til multietnolekt: Kontinuitet eller brud?". *Danske Talesprog* 1. 5-29.
- Pedersen, Karen Margrethe 1994: "Ordbog og encyklopædi". *Nordiske studier i leksikografi* 2 (Skrifter udgivet af Nordisk Forening for Leksikografi 2). København: Foreningen af Leksikografer i Danmark. 248-256.
- Reimer, Christine 1910-19: *Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde*. Odense: Rasmus Hansens Boghandels Forlag.
- Raae, Ellen 1927: "Dyrenavne i Folkemaalene: I. Benævnelser paa Heste. II. Benævnelser paa Køer". *Danske Talesprog* 1. 49-57 og 97-104.
- Scheuer, Jann 2004: "En introduktion til databasen CorDiale – med særligt henblik på søgning med regulære udtryk". *Danske Talesprog* 5. 37-58.
- Skautrup, Peter 1927-79: *Et Hardsysselmaal*. København: Universitets-jubilæets Danske Samfund.
- Skautrup, Peter 1932: "Spørgelister". *Sprog og Kultur* 1. 43-49.
- Statistisk Aarbog* 1930. København: Det statistiske Departement (Danmarks Statistik) & Gyldendalske Boghandel.
- Stoklund, Bjarne 2003a: *Tingenes kulturhistorie. Etnologiske studier i den materielle kultur*. København: Museum Tusculanums Forlag.
- Stoklund, Bjarne 2003b: "Kulturgrænser og økotyper". Adriansen, Inge & Christiansen, Palle Ove (red.): *Forskellige mennesker? Regionale forskelle og kulturelle særtræk* (Folkemindesamlingens kulturstudier 3). Ebeltoft: Forlaget Skippershoved. 15-37.
- Thorsen, P.K. 1894: *Sprogarten på Sejerø*. København: Universitets-jubilæets danske Samfund.
- Uhrskov, Anders 1920: "Nordsjællandske Ord og Udtryk". *Fra Frederiksborg Amt. Aarbog for 1920 udgivet af Frederiksborg Amts historiske Samfund*. 77-99.
- Wosiddlo-Teuchert 1942-1992: *Mecklenburgisches Wörterbuch*. Neumünster: Karl Wachholtz.
- Ømålsordbogen, Tillægsbind* 1992. København: Institut for Dansk Dialektforskning & C.A. Reitzels Forlag.

Ømålsordbogen. En sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer (1-) 1992-. København: Afdeling for Dialektforskning & C.A. Reitzels Forlag.

Lektor, ph.d. Asgerd Gudiksen
Afdeling for Dialektforskning
Nordisk Forskningsinstitut
Københavns Universitet
asgerd.gudiksen@hum.ku.dk

Adjunkt, ph.d. Henrik Hovmark
Afdeling for Dialektforskning
Nordisk Forskningsinstitut
Københavns Universitet
hovmark@hum.ku.dk